

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

До захисту допустити:
Завідувач кафедри

Світлана МАКАРЕНКО
«21» листопада 2025 р.

«Особливості роботи з дітьми, які мають загальне недорозвинення мовлення, в умовах інклюзивного навчання в закладі дошкільної освіти»

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти другого
(магістерського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми
«Дошкільна освіта. Інклюзія»
Чуйко Ганни Петрівни
Науковий керівник: **Поповська О.А.**,
кандидатка педагогічних наук, доцентка
Рецензент: **Галаманжук Л. Л.**,
докторка педагогічних наук, професорка
зав. кафедри теорії та методик дошкільної
освіти Кам'янець-Подільського
національного університету
імені Івана Огієнка

Кваліфікаційна робота
захищена з оцінкою:
91 А «Відмінно»
«22» грудня 2025 р.

Секретар ЕК
Оксана ПОПОВСЬКА

Київ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОБОТИ З ДІТЬМИ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ (ЗНМ) В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	8
1.1. Сутність поняття загального недорозвинення мовлення: визначення, класифікація, причини виникнення.	8
1.2. Інклюзивне навчання в закладі дошкільної освіти: принципи, нормативно-правова база, організація.	15
1.3. Особливості мовленнєвого розвитку дітей із ЗНМ в умовах інклюзивного навчання	23
Висновки до розділу 1.	40
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ІЗ ЗНМ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	44
2.1. Організація та методика проведення експериментального дослідження	44
2.2. Специфіка організації роботи з дітьми із ЗНМ в умовах інклюзивного навчання	66
2.3. Аналіз результатів дослідження.	80
Висновки до розділу 2.	84
ВИСНОВКИ	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	90
ДОДАТКИ	98

ВСТУП

Дошкільний вік є важливим етапом формування особистості дитини, її соціалізації, когнітивного розвитку та мовленнєвої компетенції. У цей період відбувається активне засвоєння мовлення, що є основним засобом спілкування, пізнання та інтеграції в суспільство. Для дітей із загальним недорозвиненням мовлення цей процес ускладнюється низкою факторів, що впливають на їхню здатність до комунікації, засвоєння навчального матеріалу та соціальну адаптацію. В умовах сучасної освітньої парадигми, яка орієнтована на інклюзивний підхід, забезпечення якісної освіти для таких дітей набуває особливого значення. Інклюзивне навчання передбачає створення оптимальних умов для всебічного розвитку дітей з особливими освітніми потребами, спрямованих на їхню інтеграцію в загальний освітній процес, розвиток мовлення, мислення та комунікативних навичок.

Актуальність теми. Проблема роботи з дітьми, які мають загальне недорозвинення мовлення, є надзвичайно актуальною, оскільки мовленнєві порушення значно впливають на когнітивний та соціальний розвиток дитини. У сучасному суспільстві зростає кількість дітей, які мають труднощі в оволодінні мовленням, що зумовлено як біологічними, так і соціальними чинниками. Раннє виявлення та корекція цих порушень є запорукою успішного навчання, розвитку та соціалізації дитини в майбутньому. Значущість питання підвищується в контексті впровадження інклюзивної освіти, яка забезпечує рівний доступ до якісного навчання для всіх дітей незалежно від їхніх індивідуальних особливостей. Інклюзивна освіта спрямована на створення такого освітнього середовища, де кожна дитина отримує необхідну підтримку відповідно до своїх потреб. У цьому контексті особливої уваги потребує розробка ефективних методів та підходів до навчання дітей із загальним недорозвиненням мовлення в умовах закладів дошкільної освіти, що забезпечить їхній гармонійний розвиток, успішну соціальну інтеграцію та подальше навчання в школі.

Стан наукової розробки. Проблема роботи з дітьми, які мають

загальне недорозвинення мовлення в умовах інклюзивного навчання, є актуальною в сучасній педагогічній науці та практиці. Інклюзивне навчання забезпечує рівний доступ до освіти для всіх дітей, включаючи дітей з особливими освітніми потребами, що потребує розробки ефективних методик та підходів до їхнього навчання та соціалізації.

Українські дослідники активно займаються вивченням різних аспектів інклюзивного навчання, включаючи специфіку роботи з дітьми, що мають загальне недорозвинення мовлення. Інклюзивний підхід до освіти дітей з мовними порушеннями вимагає застосування методів роботи.

Так, науковий доробок А. Колупаєвої відіграє ключову роль у розвитку та впровадженні інклюзивної освіти в Україні, висвітлює засади інклюзивної освіти як моделі соціального устрою, основоположні засади інклюзивної освіти, включаючи соціокультурний контекст, історичне підґрунтя, міжнародне та українське законодавство, презентує новітні підходи, ефективні технології навчання, методичні рекомендації щодо адаптації освітнього середовища та поради для педагогів і батьків та надає практичні рекомендації для впровадження інклюзивної практики в закладах освіти.

Н. Базима розглядає специфіку мовленнєвого розвитку дітей з мовними порушеннями в контексті інклюзивної освіти, досліджуючи методи корекції та адаптації педагогічних підходів до потреб таких дітей. Її наукові пошуки зосереджені на врахуванні особливостей розвитку комунікативної сфери у дітей з аутизмом в умовах інклюзивної освіти.

Зокрема, важливу роль у дослідженні цієї теми відіграють праці таких вітчизняних науковців, як Ю. Рібцун, яка акцентує увагу на методах корекційного навчання з розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку, (зокрема із загальним недорозвитком мовлення) в інклюзивному навчанні як важливій складовій сучасної дошкільної освіти. Її дослідження підкреслюють необхідність врахування індивідуальних особливостей дітей з порушеннями мовлення при організації освітнього процесу.

Дослідження Л. Трофименко фокусується на діагностиці та корекції

загального недорозвитку мовлення (ЗНМ) у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку та методологічних засадах корекційно-попереджувального навчання дітей з особливими освітніми потребами.

Гіпотеза дослідження - використання комплексного підходу до навчання дітей із загальним недорозвиненням мовлення в умовах інклюзивного навчання сприятиме покращенню їхніх мовленнєвих навичок, підвищенню комунікативної активності та соціальної адаптації. Ефективне застосування логопедичних, психолого-педагогічних та інноваційних методів роботи дозволить забезпечити рівний доступ до якісної освіти та створити сприятливі умови для гармонійного розвитку дитини.

Об'єкт дослідження - процес інклюзивного навчання дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку в закладі дошкільної освіти.

Предмет дослідження - особливості організації та реалізації корекційно-розвиткової роботи з дітьми, які мають загальне недорозвинення мовлення, у закладі дошкільної освіти в умовах інклюзивного навчання.

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити ефективність методики організації корекційно-розвиткової роботи з дітьми із ЗНМ в умовах інклюзивного навчання в закладі дошкільної освіти.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження.
2. Дослідити специфіку мовленнєвого розвитку дітей із загальним недорозвиненням мовлення в умовах інклюзивного навчання.
3. Розробити методику організації корекційно-розвиткової роботи з дітьми із ЗНМ в умовах інклюзивного навчання в закладі дошкільної освіти.
4. Перевірити результативність дослідно-експериментальної роботи.

Методи дослідження: *теоретичні* – системний аналіз педагогічної і навчально-методичної літератури з проблеми дослідження (уточнення понятійного апарату); *емпіричні* – педагогічне спостереження, бесіди з дошкільниками з порушеннями мовлення і вихователями, констатувальний та

формувальний експеримент; статистичні – кількісний та якісний аналіз результатів експериментального дослідження.

Гіпотеза дослідження. Ефективність мовленнєвого розвитку дітей із загальним недорозвиненням мовлення в умовах інклюзивного навчання зростатиме за умови цілеспрямованої організації корекційно-розвиткової роботи, що ґрунтується на індивідуальному підході, міждисциплінарній взаємодії фахівців (вихователя, асистента, логопеда, психолога), використанні сучасних корекційних методик та створенні сприятливого інклюзивного середовища в закладі дошкільної освіти.

Практичне значення отриманих результатів полягає у розробці та впровадженні комплексної корекційно-розвиткової програми для дітей із загальним недорозвиненням мовлення, яка включає систему артикуляційних, фонематичних, лексико-граматичних і комунікативних вправ. Отримані результати можуть бути використані вихователями, асистентами вихователя, логопедами закладів дошкільної освіти для удосконалення методів роботи з дітьми із ЗНМ, підвищення ефективності мовленнєвого розвитку та соціальної адаптації дітей у різних освітніх середовищах.

Експериментальна база дослідження. ЗДО № 2 «Веселка» Полонської міської ради об'єднаної територіальної громади.

Апробація результатів роботи здійснювалася протягом усього періоду виконання дослідження. Основні положення кваліфікаційної роботи висвітлювалися на: I Всеукраїнському форумі «Дошкільна освіта в контексті сталого розвитку: інвестиція в майбутнє» (28-29 січня 2025 р.); III Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Стратегії розвитку дошкільної освіти в умовах сьогодення» (Кропивницький, 27 квітня 2025 р.); Міжнародній (заочній) науково-практичній конференції «Впровадження сучасних технологій в процесі забезпечення якісної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти» (Хмельницький, 27-28 лютого 2025 р.); XI Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти» (Кам'янець-Подільській, 9-10

квітня 2025 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Програмадський вектор університетської освіти у викликах сьогодення» (Київ, 24 квітня 2025 р.). ; Всеукраїнському конкурсі наукових робіт здобувачів вищої освіти «Траєкторія розвитку» спеціальності А2 (012) Дошкільна освіта (Маріупольський державний університет, Київ, 2025 р.).

Основні результати дослідження висвітлено в **публікаціях**:

1. Чуйко Г. Специфіка організації корекційно-розвивальної роботи з дітьми старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення в умовах інклюзивного навчання в закладі дошкільної освіти. *Впровадження сучасних технологій в процесі забезпечення якісної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти*: збірник матеріалів Міжнародної (онлайн) науково-практичної конференції, 27-28 лютого 2025 року. Хмельницький, ХГПА, 2025. С. 87-92.

2. Чуйко Г., Поповська О. Специфіка організації роботи з дітьми із загальним недорозвиненням мовлення в умовах інклюзивного навчання. *Програмадський вектор університетської освіти у викликах сьогодення*: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 24 квітня 2025 року / за заг. ред. О.А.Голюк. Маріуполь: МДУ, 2025. С. 234-237.

3. Чуйко Г., Поповська О. Особливості мовленнєвого розвитку дітей із загальним недорозвиненням мовлення в умовах інклюзивного навчання. *Магістерські студії психолого-педагогічного факультету Маріупольського державного університету*: збірник наукових праць здобувачів ОС Магістр ОП «Дошкільна освіта», «Початкова освіта», «Фізична культура», «Практична психологія», «Менеджмент. Управління закладом загальної середньої освіти» / за заг. ред. Л.В. Задорожної-Княгницької. Випуск 3. Київ: МДУ, 2025. С. 96-103.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел. Загальний обсяг наукової роботи становить 107 сторінок, з них 87 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОБОТИ З ДІТЬМИ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ (ЗНМ) В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

1.1. Сутність поняття загального недорозвинення мовлення: визначення, класифікація, причини виникнення

Загальне недорозвинення мовлення є складним і багатогранним порушенням мовленнєвого розвитку, яке характеризується системною недостатністю всіх складових мовної системи, включаючи фонетичний, лексичний, граматичний та семантичний рівні. Цей стан впливає на всі аспекти мовленнєвої діяльності дитини, значно ускладнюючи процеси комунікації, пізнання навколишнього світу та соціалізації. Загальне недорозвинення мовлення (ЗНМ) є наслідком складної взаємодії різноманітних біологічних, психологічних та соціальних факторів, що обумовлюють специфічні труднощі у мовленнєвій діяльності дитини, незважаючи на збережений слух і достатній рівень інтелектуального розвитку [42, 48].

Сучасні наукові підходи до вивчення загального недорозвинення мовлення наголошують на його системному характері, що означає одночасну недостатність усіх рівнів мовленнєвої діяльності. Це проявляється у значних труднощах у формуванні комунікативної функції мовлення, що, у свою чергу, призводить до проблем у соціальній взаємодії, навчальній діяльності та загальному психоемоційному розвитку дитини [5].

Як зазначає Н. Голуб, «діти із ЗНМ мають несформовані мовленнєві механізми, що ускладнює процес оволодіння не лише звуковою структурою мовлення, а й його лексико-граматичною організацією» [8, с. 57]. Авторка підкреслює, що такі діти мають «обмежений словниковий запас, труднощі у розумінні та використанні граматичних конструкцій, а також нестабільну мовленнєву пам'ять, що безпосередньо впливає на їхню здатність до

побудови зв'язних висловлювань» [8, с. 62].

Л. Онищенко зосереджується на проблемі формування граматичних структур у дітей із загальним недорозвиненням мовлення, підкреслюючи, що такі діти зазнають «труднощів у конструюванні речень, погодженні слів за родом, числом та відмінком, а також у правильному використанні дієслівних форм. Ці особливості призводять до спрощення синтаксичних конструкцій та непорядкованості мовлення» [38, с. 48]. Г. Ярошук акцентує увагу на когнітивному аспекті цього порушення, зазначаючи, що «діти із ЗНМ мають обмежені можливості до аналізу та узагальнення мовного матеріалу, що ускладнює процес навчання й засвоєння нової інформації» [61, с. 115].

Однією з ключових характеристик загального недорозвинення мовлення (ЗНМ) є повільний темп мовленнєвого розвитку. Це явище спостерігається у дітей, які мають значні труднощі з формуванням як експресивного, так і імпресивного мовлення. Вони набагато пізніше починають вимовляти перші слова, їхній словниковий запас збагачується повільніше, а процес засвоєння граматичних категорій відбувається із суттєвими затримками. Це призводить до труднощів у побудові фраз і речень, а також до помилок у вживанні мовних конструкцій [3].

Однією з основних проблем, з якими стикаються діти із ЗНМ, є труднощі у формуванні фонетичної сторони мовлення. Це проявляється у вигляді спотворень звуків, їх заміни або перестановки. У багатьох випадках діти не можуть правильно відтворювати складну звукову структуру слова, що призводить до його невпізнаваності. Наприклад, заміна свистячих звуків на шиплячі або пропуск складних для вимови фонем є типовими порушеннями при загальному недорозвиненні мовлення [17, с. 135].

Важливим аспектом формування мовлення є розвиток фонематичного слуху, який відіграє ключову роль у процесі засвоєння мови. Фонематичний слух забезпечує можливість розрізнення і диференціації звуків рідної мови, що є основою для їх правильного відтворення.

Зауважимо, що у дітей із ЗНМ спостерігається недостатній розвиток

фонематичного слуху, що ускладнює сприйняття мовлення оточуючих та перешкоджає адекватному відтворенню власного мовлення. Вони часто не розрізняють акустично подібні звуки, що призводить до заміни одних фонем іншими та створює труднощі у комунікації.

Недостатність фонематичного слуху безпосередньо впливає на формування писемного мовлення, оскільки труднощі у звуковому аналізі та синтезі можуть згодом стати причиною таких порушень, як дисграфія та дислексія. Діти з недостатньо розвиненими фонематичними процесами мають труднощі у визначенні звукового складу слова, не можуть правильно аналізувати його структуру та послідовність звуків. Це ускладнює навчання читанню та письму, що може призводити до системних помилок у написанні слів та труднощів у розумінні прочитаного [7].

Дослідження Н. Гаврилової підтверджують, що «діти із загальним недорозвиненням мовлення демонструють низький рівень фонематичної диференціації, що суттєво впливає на якість їхньої мовленнєвої продукції. Зокрема, у таких дітей спостерігається слабкий розвиток навичок слухового аналізу, що ускладнює процес сприйняття мовлення на слух та його відтворення» [7, с. 86-92]. Наукові дослідження також показують, що ефективне коригування мовленнєвих порушень у дітей із ЗНМ можливе лише за умови комплексного підходу, який включає розвиток фонематичного слуху, автоматизацію правильної вимови звуків, роботу над розширенням словникового запасу та формуванням граматичних навичок.

Отже, загальне недорозвинення мовлення є складним порушенням, яке торкається всіх рівнів мовленнєвого розвитку – фонетико-фонематичного, лексичного та граматичного [55]. Вчасне виявлення проблем та організація цілеспрямованої корекційної роботи допомагають мінімізувати негативний вплив ЗНМ на подальше навчання та соціальну адаптацію дитини.

Ще однією важливою особливістю загального недорозвинення мовлення є його вплив на психоемоційний розвиток дитини [15; 52]. Оскільки мовлення є основним засобом комунікації, його порушення

призводять до зниження впевненості в собі, труднощів у встановленні міжособистісних контактів, підвищеної тривожності або, навпаки, пасивності у соціальних ситуаціях.

Діти із ЗНМ часто демонструють низьку мотивацію до мовленнєвої діяльності, що може ускладнювати процес їхньої соціалізації та адаптації у навчальному середовищі. Як зазначають Л. Засекіна, С. Засекін, «недостатній розвиток мовлення негативно впливає на емоційно-вольову сферу дитини, що може призводити до формування вторинних поведінкових відхилень, таких як замкнутість, сором'язливість або агресивність» [15, с. 87].

Слід зауважити, що загальне недорозвинення мовлення – це складний мовленнєвий розлад, що охоплює всі сторони мовленнєвої діяльності: фонетико-фонематичну, лексико-граматичну та комунікативну. Це явище проявляється у дітей з нормальним слухом і первинно збереженим інтелектом, але з вираженими труднощами у формуванні мовлення. Воно є наслідком різноманітних порушень розвитку мовленнєвих навичок, що виникають у період становлення мовленнєвої функції [18].

Розглядаючи загальне недорозвинення мовлення, важливо розуміти, що воно проявляється по-різному у кожній дитини. Деякі діти стикаються лише з труднощами у вимові слів, тоді як у інших спостерігається суттєва обмеженість словникового запасу або труднощі в побудові речень. Тому класифікація загального недорозвинення мовлення враховує різні рівні вираженості порушення.

Найглибший рівень цього порушення характеризується відсутністю сформованого мовлення. Діти з таким рівнем недорозвинення мовлення можуть використовувати лише окремі звуки або звукокомплекси, які не мають смислового навантаження. Їхнє мовлення переважно складається з емоційних вигуків та жестів, а будь-які спроби відтворити слова або скласти фразу залишаються неуспішними. У таких дітей спостерігається значне відставання в розумінні мовлення, а процес оволодіння навіть найпростішими словами є вкрай ускладненим [28].

На наступному рівні загального недорозвинення мовлення діти вже можуть вимовляти окремі слова, але їхній словниковий запас залишається дуже обмеженим. Вони мають труднощі у формуванні зв'язних висловлювань, часто замінюють слова подібними за звучанням або використовують спрощені мовленнєві конструкції. Їхнє мовлення ще не є повноцінним засобом спілкування, оскільки вони не можуть граматично правильно будувати фрази та використовувати мовні одиниці відповідно до норм.

Зі зростанням мовленнєвих навичок діти переходять до вищого рівня розвитку мовлення, де вони вже можуть формувати речення, але все ще мають суттєві труднощі у використанні граматичних категорій. На цьому етапі спостерігається «спрощення синтаксичних конструкцій, помилки у вживанні відмінкових закінчень, а також труднощі у розрізненні значень близьких за звучанням слів. Комунікативна функція мовлення починає активно розвиватися, але ще залишається недостатньо сформованою для повноцінної комунікації» [33, с. 130].

Найвищий рівень загального недорозвинення мовлення характеризується тим, що дитина вже може будувати досить зв'язні висловлювання, проте ще допускає граматичні помилки, має труднощі у вживанні складних синтаксичних конструкцій та багатозначних слів. Незважаючи на те, що їхнє мовлення вже зрозуміле для оточуючих, вони можуть плутати значення слів, неправильно узгоджувати частини речення та мати певні труднощі у вираженні власних думок.

Загальне недорозвинення мовлення є складним мовленнєвим порушенням, що формується під впливом різноманітних факторів, які впливають на дитину як у внутрішньоутробний період, так і після народження. Його виникнення тісно пов'язане з порушеннями в діяльності центральної нервової системи, станом головного мозку, особливостями функціонування мовленнєвих зон, а також із загальним психофізичним розвитком дитини [26]. Формування мовлення - це складний процес, що залежить від багатьох фізіологічних, біологічних і соціальних чинників, тому

будь-які відхилення в цьому механізмі можуть стати причиною загального недорозвинення мовлення.

Однією з найважливіших передумов розвитку мовлення є внутрішньоутробний стан дитини та перебіг вагітності матері. Будь-які патології, що виникають у цей період, можуть негативно вплинути на розвиток мовленнєвих центрів головного мозку.

Внутрішньоутробна гіпоксія, тобто недостатнє постачання кисню плоду, інфекційні захворювання матері, токсикоз, хронічні захворювання, гормональні порушення чи порушення обміну речовин можуть зумовити відхилення у формуванні нервової системи дитини, що згодом вплине на здатність до оволодіння мовленням. Крім того, ризик виникнення мовленнєвих порушень значно зростає у випадках загрози переривання вагітності, внутрішньоутробних інтоксикацій або резус-конфлікту між матір'ю та плодом, які можуть призвести до ураження головного мозку [42].

Не менш важливу роль у виникненні загального недорозвинення мовлення відіграє процес пологів. Ускладнені або патологічні пологи можуть спричинити родові травми, які негативно впливають на подальший розвиток дитини. Важливе значення мають такі фактори, як тривалість пологового процесу, застосування стимуляції чи оперативного втручання, асфіксія новонародженого, тобто тимчасова нестача кисню в перші хвилини життя, а також механічні травми голови та шийного відділу хребта, отримані під час народження. Всі ці чинники можуть стати причиною порушення діяльності мовленнєвих центрів мозку, що, у свою чергу, вплине на формування мовлення у дитини.

Після народження на розвиток мовлення впливають різноманітні чинники, серед яких особливу роль відіграють перенесені захворювання. Тривалі або важкі інфекційні хвороби, що супроводжуються інтоксикацією організму, можуть негативно позначитися на роботі головного мозку і спричинити загальне недорозвинення мовлення. Особливо небезпечними є нейроінфекції, такі як менінгіт та енцефаліт, які безпосередньо впливають на

нервову систему та можуть призвести до порушення мовленнєвої функції. Крім того, захворювання, що супроводжуються частими судомними нападами, тривалими гіпоксичними станами або підвищеною температурою, також здатні викликати розлади мовлення.

Ще одним важливим аспектом у формуванні мовлення є спадковість та генетична схильність. Якщо в родині є випадки мовленнєвих порушень, то ймовірність виникнення загального недорозвинення мовлення у дитини значно підвищується. «Генетичні особливості можуть впливати на будову артикуляційного апарату, швидкість дозрівання мовленнєвих зон головного мозку, а також на загальну здатність до навчання і сприйняття мовлення. В окремих випадках мовленнєві порушення можуть бути частиною більш комплексних спадкових розладів, пов'язаних із затримкою психічного розвитку або патологіями нервової системи» [48, с. 38].

Однак не лише біологічні чинники визначають розвиток мовлення. Величезний вплив має і мовленнєве середовище, в якому зростає дитина. Недостатня мовленнєва стимуляція в ранньому дитинстві, дефіцит комунікації з дорослими, байдужість до мовленнєвого розвитку або неправильна мовленнєва модель у сім'ї можуть суттєво загальмувати формування мовлення. Якщо дитина рідко чує правильне, чітке та виразне мовлення, якщо дорослі не підтримують з нею діалог, не пояснюють значення слів, не стимулюють мовленнєву активність, то її здатність до формування мовлення залишається недостатньо розвиненою.

Психоемоційний стан також відіграє важливу роль у розвитку мовлення. Вплив стресових ситуацій, психологічного дискомфорту, відсутності відчуття безпеки та емоційного контакту з батьками може значно уповільнити процес мовленнєвого розвитку. Особливо це стосується дітей, які зростають у несприятливих соціальних умовах, у родинях із частими конфліктами, недостатнім рівнем уваги чи гіперопікою. Нестача емоційного контакту або, навпаки, надмірний тиск та вимогливість до мовленнєвих успіхів дитини можуть призвести до появи мовленнєвих блоків, страху говорити або навіть

повної відмови від мовлення.

Фізіологічні особливості організму також впливають на формування мовленнєвих навичок. Зниження слуху, навіть у легкій формі, може стати серйозним бар'єром для розвитку мовлення, адже дитина не отримує достатньої кількості мовленнєвих зразків. Анатомічні дефекти артикуляційного апарату, зокрема аномалії будови язика, піднебіння, губ або щелеп, можуть спричиняти труднощі у вимові звуків, що, у свою чергу, ускладнює загальний розвиток мовлення.

Таким чином, загальне недорозвинення мовлення є складним і системним порушенням мовленнєвої діяльності, що проявляється у затримці формування мовленнєвих навичок на всіх рівнях – фонетичному, лексичному, граматичному та семантичному. Це порушення впливає не лише на мовленнєві здібності дитини, а й на її загальний психоемоційний стан, соціальну адаптацію та навчальну діяльність [57].

Дослідження українських науковців підтверджують, що для корекції загального недорозвинення мовлення необхідний комплексний підхід, який включає логопедичну роботу, психолого-педагогічний супровід та створення сприятливих умов для розвитку мовлення дитини. Оскільки мовлення є ключовим засобом пізнання світу і соціальної взаємодії, його недостатній розвиток може суттєво ускладнити подальше навчання та особистісний розвиток дитини. Тому проблема подолання загального недорозвинення мовлення залишається одним із найважливіших напрямів сучасної логопедії, дефектології та спеціальної освіти.

1.2. Інклюзивне навчання в закладі дошкільної освіти: принципи, нормативно-правова база, організація

Інклюзивне навчання у закладах дошкільної освіти в Україні регулюється широким комплексом нормативно-правових актів, що забезпечують правові засади для його впровадження. Основу цієї

нормативної бази становлять міжнародні документи, Конституція України, закони, постанови Кабінету Міністрів України, накази Міністерства освіти і науки України та інші акти, що регулюють питання інклюзивної освіти.

Зауважимо, що інклюзія – це соціальна концепція, яка передбачає створення рівних умов для всіх людей незалежно від їхніх фізичних, психічних, інтелектуальних чи інших особливостей. Вона охоплює широкий спектр заходів, спрямованих на забезпечення рівноправного доступу до освіти, соціальних благ, професійної діяльності та інших аспектів життя.

Інклюзія у сфері освіти означає інтеграцію дітей з особливими освітніми потребами у загальний освітній простір, забезпечення їм необхідних умов для навчання та розвитку, створення доступного середовища та використання адаптованих методик навчання [31].

Інклюзивне навчання – це освітній процес, що спрямований на включення всіх дітей, незалежно від їхніх можливостей, у загальну систему освіти. Воно базується на принципах рівності, доступності, толерантності та поваги до різноманітності. Інклюзивне навчання передбачає створення індивідуального підходу до кожної дитини, розроблення адаптованих навчальних програм, використання спеціальних методик та допоміжних технологій, а також залучення фахівців, які допомагають у реалізації освітнього процесу.

На міжнародному рівні інклюзивна освіта ґрунтується на основних принципах, закріплених у Конвенції ООН про права дитини, яка визначає право кожної дитини на освіту без дискримінації. Важливим документом є Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, ратифікована Україною у 2009 році, яка зобов'язує державу створювати умови для навчання осіб з особливими освітніми потребами на рівних засадах із іншими громадянами. Також важливими є Дакарська декларація «Освіта для всіх» (2000 рік) [10] та Саламанська декларація (1994 рік), що закликають до впровадження інклюзивної освіти в усіх країнах світу [50].

Національна нормативно-правова база України забезпечує інклюзивне

навчання відповідно до міжнародних стандартів. Визначальним документом є Конституція України, яка гарантує рівний доступ до освіти для всіх громадян.

Стаття 53 Конституції закріплює право кожного на освіту, а стаття 24 забороняє будь-які форми дискримінації, включаючи обмеження доступу до навчання дітей з особливими освітніми потребами [31].

Фундаментальне значення має Закон України «Про освіту», який визначає інклюзивне навчання як один із пріоритетних напрямів освітньої політики держави. Цей закон містить положення щодо забезпечення рівного доступу до освіти всіх дітей, створення спеціальних умов для навчання осіб з особливими освітніми потребами, адаптації навчальних програм та використання сучасних методик інклюзивного навчання [31].

Важливе місце у регулюванні інклюзивної освіти займає Закон України «Про дошкільну освіту». Він визначає необхідність забезпечення спеціальних умов для дітей з особливими освітніми потребами у закладах дошкільної освіти, а також передбачає створення інклюзивних груп, що функціонують на базі дитячих садків [37].

Цей закон також встановлює обов'язок органів місцевого самоврядування сприяти розвитку інклюзивного навчання, забезпечувати матеріально-технічну базу та залучати спеціалістів для корекційно-розвивальної роботи з дітьми.

Постанови Кабінету Міністрів України деталізують механізми впровадження інклюзивного навчання. Зокрема, Постановою КМУ від 26.08.2025 № 1036 Кабмін затвердив нову редакцію Порядку організації інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти, яка «значно розширює можливості для дітей з особливими освітніми потребами та їхніх родин. Інклюзивна освіта в ЗДО — це обов'язкове створення інклюзивних груп, запровадження п'яти рівнів підтримки, індивідуальні програми розвитку та наявність асистентів. Все це гарантує більш адресну й якісну допомогу. Для батьків це означає чіткіші правила й більше впевненості у доступності дошкільної освіти, а для закладів — підвищені вимоги до організації

середовища й ресурсного забезпечення інклюзивної освіти в ЗДО. Головна мета змін — зробити дошкільну освіту по-справжньому інклюзивною, доступною та безпечною для кожної дитини» [46].

Важливими є накази Міністерства освіти і науки України, які регулюють методичні аспекти інклюзивного навчання. Вони містять рекомендації щодо організації освітнього процесу, адаптації навчальних програм, використання корекційно-розвиткових методик та взаємодії педагогів з батьками дітей, які навчаються в інклюзивних групах [48].

Крім того, нормативно-правова база передбачає діяльність інклюзивно-ресурсних центрів, які забезпечують психолого-педагогічну підтримку дітей з особливими освітніми потребами, надають консультації батькам та педагогам, а також здійснюють комплексну оцінку розвитку дитини для визначення її освітніх потреб.

Інклюзивне навчання в закладі дошкільної освіти є складним і багатогранним процесом, що передбачає створення рівних умов для всіх дітей, незалежно від їхніх індивідуальних можливостей та особливостей розвитку. Його організація ґрунтується на міжнародних стандартах, державних нормативно-правових актах та інноваційних підходах до навчання, які спрямовані на забезпечення гармонійного особистісного, соціального та інтелектуального розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

Інклюзивне навчання в закладі дошкільної освіти ґрунтується на фундаментальних принципах, що забезпечують рівний доступ до якісної освіти для всіх дітей, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей та потреб. Ці принципи визначають напрям розвитку освітнього процесу, сприяють створенню середовища, де кожна дитина відчувається прийнятою, захищеною та має можливість максимально розкрити свій потенціал.

В основі інклюзивного навчання лежить ідея того, що кожна дитина є унікальною особистістю зі своїми сильними сторонами та індивідуальними потребами, і саме освітнє середовище повинне адаптуватися до неї, а не навпаки [47].

Однією з ключових засад є рівність можливостей, яка забезпечує доступ до навчання всім дітям без винятку. Це означає, що кожен вихованець має однаковий шанс отримати якісну дошкільну освіту, незалежно від своїх фізичних, когнітивних, соціальних чи емоційних особливостей. Важливо, щоб освітній процес не лише формально допускав участь дітей з особливими освітніми потребами, а й був повністю адаптований до їхніх потреб, що включає використання диференційованих методів навчання, додаткових ресурсів та допоміжних технологій.

Інклюзивне навчання передбачає створення безбар'єрного освітнього середовища, яке враховує всі аспекти взаємодії дитини із закладом освіти. Це середовище має бути фізично доступним для дітей із порушеннями опорно-рухового апарату, зором чи слухом, що вимагає облаштування спеціального простору із пандусами, тактильними доріжками, звуковими сигналами, адаптованими меблями та спеціальними навчальними матеріалами [8]. Водночас воно має бути психологічно безпечним, щоб кожна дитина почувалася комфортно серед однолітків, не стикалася з дискримінацією чи ізоляцією та мала можливість вільно виражати свої думки та емоції.

Важливим є принцип адаптивності, який передбачає гнучкість у навчальних підходах та методах виховання. Дошкільна освіта має враховувати індивідуальні можливості кожної дитини, а освітні програми повинні бути адаптовані з урахуванням її особливостей.

Для цього застосовується індивідуальний підхід, що проявляється у використанні альтернативних методів подачі матеріалу, гнучкому розкладі занять, корекційно-розвиткових заняттях та залученні спеціалістів. Вихователі повинні бути готовими змінювати традиційні методики та впроваджувати новітні підходи, які допомагають дітям із особливими потребами розвивати свої здібності у комфортному темпі [9].

Однією з основних характеристик інклюзивного навчання є партнерська взаємодія між усіма учасниками освітнього процесу. Вихователі, асистенти педагогів, корекційні педагоги, психологи, медичні працівники та

батьки спільно працюють над створенням найкращих умов для розвитку дитини. Особливо важливою є співпраця з батьками, які відіграють центральну роль у формуванні освітньої траєкторії своїх дітей. Їхня активна участь у плануванні навчального процесу, відвідування консультацій, спільне обговорення досягнень та труднощів дозволяють зробити освіту більш ефективною.

Інклюзивне навчання також базується на принципі соціалізації, який передбачає виховання у дітей навичок взаємодії, комунікації та співіснування у різноманітному суспільстві. Дошкільна освіта є першим етапом соціалізації дитини, і надзвичайно важливо, щоб вона з раннього віку вчилася приймати інших такими, якими вони є, розуміла різноманітність людських можливостей і проявляла толерантність. Завдяки спільному навчанню у різнорівневих групах діти з особливими освітніми потребами отримують можливість розвивати комунікативні навички, а їхні ровесники навчаються підтримувати та допомагати тим, хто цього потребує.

Ще одним ключовим принципом є розвиток потенціалу кожної дитини. Інклюзивне навчання не обмежується лише наданням допомоги дітям з особливими потребами – воно спрямоване на те, щоб кожна дитина мала можливість розкрити свої здібності та досягти успіху відповідно до своїх можливостей. Це означає, що навчання повинно бути не лише корекційним, а й розвивальним, спрямованим на пошук сильних сторін дитини, стимулювання її інтересів та формування позитивного ставлення до навчання.

Організація інклюзивного навчання у дошкільних закладах починається зі створення сприятливого освітнього середовища, яке відповідає фізичним, емоційним і когнітивним потребам кожної дитини. Це середовище передбачає не лише архітектурну доступність приміщень, а й розробку спеціальних методик навчання, використання сучасних технологій і підготовку педагогічного персоналу до роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби [12].

Зокрема, у дошкільному закладі повинні бути обладнані пандуси, ліфти,

спеціальні тактильні доріжки, просторі групові кімнати з урахуванням потреб дітей із порушеннями опорно-рухового апарату [46]. Для дітей із порушенням слуху мають бути передбачені слухові підсилювачі, субтитровані відеоматеріали, а для дітей із порушенням зору – навчальні матеріали, надруковані шрифтом Брайля, та аудіопідтримка.

Успішна реалізація інклюзивного навчання вимагає адаптації освітніх програм та індивідуального підходу до навчання кожної дитини. Основою цього підходу є створення індивідуальних освітніх планів, які розробляються спеціальною командою фахівців у співпраці з батьками. Такий план враховує особливості сенсорного сприйняття дитини, її когнітивні здібності, рівень соціалізації та психоемоційний стан.

Важливим є також використання допоміжних засобів комунікації, зокрема карток PECS, жестової мови, альтернативних систем спілкування для дітей із труднощами мовлення.

Слід зауважити, що в інклюзивних групах застосовуються сучасні педагогічні методики, такі як методика Монтесорі, методика ТЕАССН, елементи Вальдорфської педагогіки, що дозволяють враховувати індивідуальні особливості дітей та розвивати їхні навички самостійності, комунікації та соціальної адаптації. Окрім цього, важливу роль відіграють корекційні заняття, які проводять логопеди, дефектологи, психологи та реабілітологи. Вони допомагають дітям засвоювати новий матеріал у доступній формі, розвивати навички самообслуговування та емоційного самоконтролю [48].

Ключовим елементом організації інклюзивного навчання є створення команди супроводу, яка складається з вихователів, асистентів вихователя, логопедів, спеціальних педагогів та медичних працівників. Ця команда не лише допомагає дитині адаптуватися до освітнього процесу, а й активно взаємодіє з її родиною, надаючи батькам необхідні консультації та рекомендації щодо підтримки розвитку дитини поза межами закладу освіти [51].

Навчання в інклюзивних групах має відбуватися у максимально наближених до природного середовища умовах, що дозволяє дітям з особливими освітніми потребами взаємодіяти з ровесниками, розвивати соціальні навички, вчитися толерантності та емпатії. Важливим аспектом є формування культури інклюзії серед дітей, що досягається через виховання толерантності, проведення спільних ігор, творчих занять та соціальних проєктів.

Значну роль у забезпеченні ефективного інклюзивного навчання відіграє підготовка педагогічних кадрів. Вихователі, які працюють з дітьми в інклюзивних групах, повинні володіти методиками роботи з особливими освітніми потребами, вміти адаптувати навчальні матеріали та налагоджувати ефективну комунікацію з дітьми та їхніми родинами. Для цього проводяться курси підвищення кваліфікації, тренінги та навчальні семінари, під час яких педагоги отримують новітні знання про методи корекційної педагогіки та інклюзивної освіти.

Співпраця з батьками є ще одним важливим аспектом інклюзивного навчання. Батьки відіграють важливу роль у формуванні освітньої траєкторії дитини, тому вони мають бути залучені до процесу навчання через консультації, спільні заняття та обговорення індивідуальних освітніх планів. Взаємодія педагогів та батьків сприяє кращій адаптації дитини до освітнього процесу та забезпечує необхідну підтримку поза межами закладу дошкільної освіти.

Реальні приклади інклюзивного навчання в Україні демонструють ефективність таких підходів. Наприклад, в Україні функціонує низка дошкільних закладів, у яких створено спеціалізовані інклюзивні групи для дітей з розладами спектру аутизму, порушеннями мовлення та синдромом Дауна [54].

Для них розроблено спеціальні освітні програми, що передбачають використання візуальних розкладів, альтернативних методів комунікації, елементів сенсорної терапії. У Львові успішно реалізується проєкт

інклюзивної освіти, який передбачає співпрацю дошкільних закладів із інклюзивно-ресурсними центрами, де діти можуть отримати додаткові корекційно-розвиткові послуги.

Важливою складовою ефективного функціонування інклюзивного навчання є підтримка з боку держави та громадських організацій. В Україні діють державні програми фінансування інклюзивної освіти, які передбачають закупівлю спеціального обладнання, підготовку педагогічних кадрів та створення додаткових ресурсних центрів для надання допомоги дітям з особливими освітніми потребами.

Таким чином, нормативно-правова база інклюзивного навчання в закладі дошкільної освіти в Україні є розгалуженою та спрямованою на забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх дітей. Вона регламентує організацію освітнього процесу, фінансування інклюзивних груп, підготовку педагогічних кадрів та створення спеціальних умов для навчання дітей з особливими освітніми потребами, що відповідає загальноосвітнім стандартам інклюзивного навчання.

Також зауважимо, що інклюзивне навчання у закладах дошкільної освіти ґрунтується на цінностях рівності, адаптивності, партнерства, доступності та розвитку особистісного потенціалу. Ці принципи є основою для створення гармонійного освітнього процесу, в якому кожна дитина, незалежно від своїх особливостей, отримує можливість навчатися, розвиватися та спілкуватися у сприятливому середовищі.

1.3. Особливості мовленнєвого розвитку дітей із ЗНМ в умовах інклюзивного навчання

Розвиток мовлення дітей із ЗНМ є складним і багатокомпонентним процесом, який вимагає індивідуалізації педагогічного супроводу. Порушення охоплюють усі рівні мовної системи – фонетико-фонематичний, лексико-граматичний та комунікативний. Такі діти мають труднощі у

засвоєнні мовної структури, що відображається на обсязі словника, граматичній правильності та зв'язності мовлення.

У *ранньому дошкільному віці* (1–3 роки) мовленнєвий розвиток дітей із ЗНМ характеризується затримкою формування лексики, граматики й фонетики. Відзначається невідповідність між розумінням мовлення і його активним використанням, труднощі артикуляції, звуковимови та комунікації [53]. Обмежений словниковий запас знижує можливість вираження потреб і емоцій, а мовлення має фрагментарний характер. У багатьох дітей спостерігаються артикуляційні труднощі, слабкий мовленнєвий тонус, недостатній розвиток дрібної моторики, що гальмує формування звуковимови. Відсутність сформованої мовленнєвої активності змушує дітей вдаватися до невербальних засобів спілкування, які не забезпечують повноцінного когнітивного розвитку.

У цьому віці також виявляються «порушення розуміння мовлення: дитина не сприймає складні граматичні конструкції, плутає значення слів, реагує лише на окремі частини висловлювань. Це свідчить про недостатній розвиток мовленнєвої пам'яті та граматичного аналізу. В умовах інклюзивного навчання подолання цих труднощів забезпечується використанням візуальних підказок, коротких інструкцій, ігрових методів та спеціальних вправ, спрямованих на розвиток артикуляційного апарату, фонематичного слуху та мовленнєвого дихання» [25, с. 85].

Артикуляційні труднощі є ще одним суттєвим бар'єром у мовленнєвому розвитку дітей із загальним недорозвиненням мовлення в ранньому дошкільному віці. Вони часто не вимовляють або спотворюють окремі звуки, замінюючи їх більш простими артикуляційними аналогами або взагалі пропускаючи їх у словах.

У багатьох випадках спостерігається нестача чіткої координації рухів мовленнєвих органів, що впливає на правильну вимову слів. Це пов'язано з недостатньо розвиненою дрібною моторикою, адже мовлення та моторика взаємопов'язані. Діти можуть мати труднощі у виконанні артикуляційних

вправ, що передбачають напругу губ, язика чи щік, що додатково уповільнює формування правильної вимови. Також у таких дітей часто відзначається слабкий мовленнєвий тонус, що проявляється в м'якості артикуляційного апарату, поганій диференціації звуків та загальній нечіткості мовлення.

Відсутність правильної мовленнєвої активності призводить до того, що дитина шукає альтернативні засоби комунікації. Це може бути використання жестів, міміки, емоційного вираження або навіть маніпулювання предметами, щоб привернути увагу дорослих або однолітків. Однак такі невербальні засоби спілкування не можуть повною мірою компенсувати недоліки мовлення, оскільки вони обмежують когнітивний розвиток та не дозволяють дитині оволодіти граматично правильними мовленнєвими конструкціями [1].

Ще однією характерною особливістю мовленнєвого розвитку дітей із загальним недорозвиненням мовлення є наявність труднощів у побудові дво- та трислівних речень, що мають важливе значення для становлення активного мовлення. Навіть за умови спроб комбінування окремих слів дитячі висловлювання часто виявляються граматично неузгодженими — порушується узгодження за родом, числом або відмінком. Такі порушення призводять до ускладнення процесу сприймання мовлення дитини оточенням і можуть стати причиною виникнення комунікативних бар'єрів, оскільки навіть дорослі не завжди здатні адекватно інтерпретувати зміст висловлювань. За таких умов особливої актуальності набуває своєчасне корекційне втручання логопеда, спрямоване на формування граматично правильних простих речень, розвиток навичок узгодження мовних одиниць та поступове розширення мовленнєвої активності дитини.

В інклюзивному освітньому середовищі створюються спеціально організовані педагогічні умови, що сприяють подоланню зазначених труднощів мовленнєвого розвитку. Ефективність навчання забезпечується використанням візуальних, жестових та тактильних підказок, які супроводжують вербальні інструкції та значно полегшують процес засвоєння мовного матеріалу. Зокрема, широко застосовується метод опори на

наочність: діти використовують картки із зображеннями предметів, дій чи ситуацій, що допомагає їм встановлювати асоціативні зв'язки між словом і відповідним об'єктом або дією.

Крім того, доцільним є використання спрощених мовних конструкцій, які складаються з коротких, логічно завершених речень. Такі мовні моделі сприяють поетапному засвоєнню мовних одиниць, формуванню навичок побудови елементарних висловлювань і підвищують упевненість дитини у власних мовленнєвих можливостях.

Важливим педагогічним методом у роботі з дітьми раннього віку виступає гра, що розглядається як провідний вид діяльності цього періоду. Саме через ігрову взаємодію відбувається найефективніше сприйняття, закріплення та практичне застосування мовного матеріалу. Ігрові ситуації створюють природні умови для стимулювання мовленнєвої активності, розвитку комунікативних навичок і формування позитивного емоційного ставлення до процесу навчання.

В інклюзивних групах закладів дошкільної освіти особлива увага приділяється застосуванню корекційно-розвиткових методик, спрямованих на активізацію мовленнєвої діяльності дітей із загальним недорозвиненням мовлення. Педагогічна взаємодія вихователів і логопедів орієнтована на розвиток фонематичного слуху, артикуляційного апарату, формування навичок розпізнавання, диференціації та продукування мовних одиниць різних рівнів. У процесі роботи використовуються спеціально дібрані вправи, які стимулюють мовленнєвий розвиток: повторення простих складів, наслідування звуків, виконання ритмічних вправ, спрямованих на формування чіткої вимови та координації мовленнєвих рухів [3].

Таким чином, у ранньому дошкільному віці мовленнєвий розвиток дітей із загальним недорозвиненням мовлення характеризується низкою специфічних особливостей, серед яких — обмежений словниковий запас, недостатнє розуміння мовлення, порушення артикуляційних процесів і труднощі у побудові зв'язних висловлювань.

Такі відхилення істотно впливають на рівень комунікативної активності дитини, знижують ефективність її взаємодії з однолітками та дорослими, що в подальшому може ускладнювати соціальну адаптацію. Водночас в умовах інклюзивного освітнього середовища застосування спеціальних корекційно-розвиткових методів і засобів педагогічного впливу дає змогу поступово компенсувати мовленнєві труднощі, активізувати мовленнєву діяльність і забезпечити поетапне засвоєння мовних конструкцій. Такий підхід сприяє не лише розвитку мовлення, а й формуванню позитивної мотивації до спілкування, що є важливою передумовою успішного особистісного становлення дитини.

У середньому дошкільному віці, який охоплює період від чотирьох до п'яти років, діти із загальним недорозвиненням мовлення демонструють певний поступ у мовленнєвому розвитку, однак цей процес має нерівномірний характер і часто не відповідає віковим нормам. У більшості дітей зберігаються виражені труднощі у звуковимові, що проявляються у спотворенні, заміні або пропуску окремих фонем. Найчастіше проблемними залишаються звуки, складні для артикуляції — шиплячі, свистячі та сонорні. Унаслідок цього мовлення дитини нерідко характеризується невиразністю, що істотно ускладнює комунікативну взаємодію як із дорослими, так і з однолітками.

Порушення фонематичного сприймання у цьому віці є поширеним явищем. Діти часто не розрізняють близькі за акустичними характеристиками фонemi, що спричиняє заміну одних звуків іншими. Це, своєю чергою, негативно впливає на засвоєння граматичних закономірностей, оскільки правильна диференціація звуків безпосередньо пов'язана зі здатністю розуміти значення мовних одиниць. Унаслідок таких труднощів діти можуть «плутати слова, подібні за звучанням, спотворювати складову структуру, переставляти або пропускати склади. Такі особливості обумовлюють труднощі у побудові речень, особливо тих, що містять декілька логічно взаємопов'язаних частин» [7, с. 46].

Характерною ознакою мовленнєвого розвитку дітей із загальним недорозвиненням мовлення у середньому дошкільному віці є недостатній рівень засвоєння граматичних конструкцій. Вони мають труднощі з уживанням відмінкових форм, що призводить до порушення узгодження слів у реченні. Досить часто діти використовують слова у неправильних формах, що робить мовлення неструктурованим і ускладнює його розуміння. Крім того, у мовленні спостерігається недостатнє використання службових частин мови — прийменників і сполучників, які забезпечують зв'язність висловлювання. Такий стан пояснюється тим, що оволодіння граматичною системою потребує сформованості операцій мовного аналізу та синтезу, розвиток яких у дітей із ЗНМ є неповним.

Словниковий запас дітей середнього дошкільного віку залишається обмеженим, що призводить до заміни складних лексичних одиниць більш простими або до вживання узагальнених назв замість конкретних. У процесі комунікації діти нерідко компенсують нестачу мовних засобів за допомогою жестів, міміки чи інтонаційного виділення окремих елементів висловлювання. Це свідчить про те, що вони не завжди здатні підібрати необхідне слово для адекватного вираження власних думок, що знижує рівень мовленнєвої активності й ускладнює соціальну взаємодію.

Одним із ефективних засобів розвитку мовлення дітей із загальним недорозвиненням мовлення у цьому віці є застосування спеціально розроблених мовленнєвих ігор, спрямованих на стимулювання мовленнєвої ініціативи та збагачення словникового запасу. Ігрові методи забезпечують поступове формування навичок правильного вживання слів, побудови простих і складних речень, а також сприяють засвоєнню граматичних конструкцій [13].

Важливу роль у корекційно-розвитковому процесі відіграють ритмічні вправи, які сприяють розвитку мовленнєвого слуху, удосконаленню артикуляційної моторики та підвищенню чіткості вимови [44]. Крім того, значна увага приділяється використанню наочного матеріалу — мовленнєвих

карток, предметних ілюстрацій, що допомагають формувати асоціативні зв'язки між словом і його значенням, стимулюючи тим самим пізнавальну та мовленнєву активність дітей.

У старшому дошкільному віці (5–6/7 років) мовленнєві труднощі проявляються під час переказу текстів і самостійного мовлення. Діти часто порушують послідовність викладу, допускають граматичні помилки, спотворюють звуки в спонтанному мовленні, що зумовлено низьким рівнем автоматизації навичок [52]. Нерідко у них спостерігаються труднощі дрібної моторики й координації рухів, що потребує використання вправ на розвиток моторики, ліплення, малювання, пальчикових ігор.

У цей період важливими є логопедичні вправи для розвитку артикуляції, мовленнєвого дихання, фонематичного слуху та граматичної правильності. Завдяки індивідуалізованому підходу та комплексній роботі педагогів і логопедів досягається поступове подолання мовленнєвих труднощів і підготовка дитини до шкільного навчання.

Ефективність мовленнєвого розвитку дітей із ЗНМ в інклюзивному освітньому середовищі визначається рівнем взаємодії педагогів, логопедів, психологів і батьків. Інтегрований підхід, що поєднує роботу над мовленням, мисленням, пам'яттю, увагою та емоційною сферою, сприяє гармонійному розвитку дитини. Сприятливе емоційне середовище, позитивне підкріплення й чітке мовленнєве моделювання з боку дорослих забезпечують ефективне засвоєння мовних структур.

Значну роль відіграє *ігрова діяльність*, що створює природні умови для формування мовлення, а також метод моделювання комунікативних ситуацій, який стимулює мовленнєву ініціативу дитини. Використання візуальних і жестових підказок, інтерактивних технологій і мультимедійних засобів підвищує мотивацію до навчання та сприяє кращому засвоєнню матеріалу [54].

Створення *мовленнєво насиченого середовища* є необхідною умовою ефективної корекційно-розвивальної роботи. Активна взаємодія з

однолітками, участь у театралізованих іграх, спільних заняттях і творчих заходах розширює мовленнєвий досвід дитини. Регулярність, повторюваність і перенесення мовленнєвих навичок у повсякденне життя забезпечують їх закріплення.

Успішність корекційної роботи значною мірою залежить від *залучення батьків*, які продовжують мовленнєву стимуляцію вдома. Читання, бесіди, обговорення подій, розгорнуті відповіді сприяють формуванню впевненості дитини у власних мовленнєвих можливостях.

Розвиток мовлення дітей із ЗНМ — тривалий процес, що потребує системності, послідовності та взаємодії всіх учасників освітнього процесу. Створення мовленнєво стимулюючого середовища, використання різноманітних методів і врахування індивідуальних особливостей кожної дитини забезпечує позитивну динаміку розвитку та соціальну адаптацію. Інклюзивне середовище сприяє не лише вдосконаленню мовленнєвих умінь, а й формуванню впевненості у власних силах, що є основою успішної інтеграції в суспільство.

Отже, мовленнєвий розвиток дітей із загальним недорозвиненням мовлення в інклюзивних умовах визначається індивідуальними та віковими особливостями дитини. Врахування цих чинників дає змогу педагогам ефективно адаптувати навчальний процес, застосовувати адекватні корекційні методики й забезпечувати сприятливі умови для розвитку мовлення та соціалізації.

Мовлення дітей із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) є складним і багатогранним процесом, що потребує індивідуального підходу та ретельного педагогічного супроводу, особливо в умовах інклюзивного навчання. ЗНМ охоплює широкий спектр порушень мовлення, які впливають на всі його компоненти – фонетико-фонематичний, лексико-граматичний та комунікативний аспекти [58]. Діти із ЗНМ зазнають труднощів у засвоєнні мовної системи, що відбивається на їхній здатності до спілкування, оволодінні граматичними конструкціями, формуванні словникового запасу та

розвитку зв'язного мовлення [55, 58]. В умовах інклюзивного навчання створюються спеціальні умови для підтримки таких дітей, що сприяє їхній соціалізації та поступовому подоланню мовленнєвих труднощів.

У дошкільному віці, який охоплює період від трьох до шести-семи років, мовленнєвий розвиток дітей із загальним недорозвиненням мовлення характеризується значними труднощами у засвоєнні лексичних, граматичних та фонетичних аспектів мовлення. Особливості їхнього мовленнєвого розвитку в цей період пов'язані з низкою факторів, що включають невідповідність між рівнем розуміння мовлення та здатністю до активного мовного вираження, проблеми з артикуляцією та звуковимовою, а також значні труднощі у формуванні навичок комунікації [61].

Однією з основних проблем дітей із ЗНМ у цьому віці є обмежений словниковий запас, що значно впливає на їхню здатність виражати свої потреби, бажання та емоції. Вони можуть використовувати лише окремі слова або звуконаслідування, що замінюють повноцінні лексичні одиниці. Внаслідок цього їхнє мовлення часто має фрагментарний характер, що проявляється у незавершених або неправильно побудованих словосполученнях, спрощених мовних конструкціях або відсутності зв'язних висловлювань.

Слід зауважити, що дитина може використовувати лише найпростіші слова, які позначають конкретні предмети чи дії, уникаючи більш складних понять, що потребують абстрактного мислення та узагальнення. Це призводить до труднощів у комунікації з однолітками та дорослими, оскільки дитина не завжди може чітко донести свої думки або зрозуміти мовлення інших.

Порушення розуміння мовлення є ще однією характерною особливістю дітей із загальним недорозвиненням мовлення у ранньому дошкільному віці. Вони можуть не розуміти складніші граматичні конструкції, не реагувати на звернене мовлення або плутати значення слів. Навіть якщо дитина розпізнає окремі слова, вона може не вловлювати їхній зміст у контексті речення. Це

ускладнює процес навчання нових слів, адже мовленнєві зразки, які пропонують дорослі, часто залишаються незасвоєними. Особливу складність викликає сприймання довших інструкцій або запитань, що містять кілька логічних частин. Дитина може реагувати лише на першу або останню частину звернення, що свідчить про низький рівень розвитку мовленнєвої пам'яті та труднощі із засвоєнням граматичних структур.

Артикуляційні труднощі є ще одним суттєвим бар'єром у мовленнєвому розвитку дітей із загальним недорозвиненням мовлення в ранньому дошкільному віці. Вони часто не вимовляють або спотворюють окремі звуки, замінюючи їх більш простими артикуляційними аналогами або взагалі пропускаючи їх у словах.

У багатьох випадках спостерігається нестача чіткої координації рухів мовленнєвих органів, що впливає на правильну вимову слів. Це пов'язано з недостатньо розвинутою дрібною моторикою, адже мовлення та моторика взаємопов'язані. Діти можуть мати труднощі у виконанні артикуляційних вправ, що передбачають напругу губ, язика чи щік, що додатково уповільнює формування правильної вимови. Також у таких дітей часто відзначається слабкий мовленнєвий тонус, що проявляється в млявості артикуляційного апарату, поганій диференціації звуків та загальній нечіткості мовлення.

Відсутність правильної мовленнєвої активності призводить до того, що дитина шукає альтернативні засоби комунікації. Це може бути використання жестів, міміки, емоційного вираження або навіть маніпулювання предметами, щоб привернути увагу дорослих або однолітків. Однак такі невербальні засоби спілкування не можуть повною мірою компенсувати недоліки мовлення, оскільки вони обмежують когнітивний розвиток та не дозволяють дитині оволодіти граматично правильними мовленнєвими конструкціями [63].

Ще однією особливістю є труднощі у побудові дво- та трислівних речень, що необхідні для активного мовленнєвого розвитку. Навіть якщо дитина намагається комбінувати слова, вони часто не узгоджені за родом, числом чи відмінком. Це ускладнює процес сприйняття мовлення дитини

іншими людьми та може призводити до комунікативних бар'єрів, адже навіть дорослі не завжди можуть правильно інтерпретувати її висловлювання. У таких випадках необхідне корекційне втручання логопедів, які працюють над формуванням простих речень та розширенням мовленнєвої активності дитини.

В умовах інклюзивного навчання створюються спеціальні умови, які допомагають дитині подолати труднощі у мовленнєвому розвитку.

Використання візуальних та жестових підказок, що супроводжують вербальні інструкції, значно полегшує процес засвоєння мовного матеріалу. Наприклад, діти можуть використовувати картки із зображеннями, що допомагають їм співвіднести слово із конкретним предметом або дією. Також активно застосовуються спрощені мовні конструкції, що складаються з коротких, простих речень, які дитина може легко засвоїти та повторити.

Важливим методом є гра, оскільки саме через ігрову діяльність діти раннього віку найкраще сприймають інформацію.

В інклюзивних групах особлива увага приділяється корекційно-розвитковим методикам, які спрямовані на активізацію мовлення. Вихователі та логопеди працюють над розвитком фонематичного слуху, артикуляційного апарату, навичок розпізнавання та продукування мовних одиниць. Використовуються спеціальні вправи, що стимулюють розвиток мовлення, зокрема повторення простих складів, наслідування звуків, ритмічні вправи, спрямовані на розвиток чіткої вимови [64].

Таким чином, у дошкільному віці мовленнєвий розвиток дітей із загальним недорозвиненням мовлення має низку особливостей, які проявляються у недостатньому словниковому запасі, труднощах у розумінні мовлення, порушеннях артикуляції та недостатній здатності до побудови зв'язних висловлювань.

Це значно впливає на їхню комунікативну активність та взаємодію з однолітками та дорослими. В умовах інклюзивного навчання використання спеціальних методів роботи дозволяє компенсувати мовленнєві труднощі,

сприяє розвитку мовлення та допомагає дитині поступово освоювати мовленнєві конструкції.

У середньому дошкільному віці, який охоплює період від чотирьох до п'яти років, діти із загальним недорозвиненням мовлення можуть демонструвати певний прогрес у мовленнєвому розвитку, проте цей прогрес є нерівномірним і не завжди відповідає віковим нормам. У більшості дітей все ще спостерігаються значні труднощі у вимові звуків, що проявляється у спотворенні, заміні або пропуску окремих фонем. Найбільш проблемними є складні для артикуляції звуки, такі як шиплячі, свистячі та сонорні. У зв'язку з цим мовлення дитини може залишатися невиразним, що значно ускладнює комунікацію як з однолітками, так і з дорослими.

Порушення фонематичного сприймання в цьому віці є досить поширеним явищем. Дитина може не розрізняти близькі за звучанням фонemi, що призводить до заміни одних звуків іншими. Це, своєю чергою, ускладнює процес засвоєння правил граматики, оскільки правильне розпізнавання звуків безпосередньо впливає на здатність розуміти значення слів. Діти можуть плутати слова, що мають подібне звучання, неправильно відтворювати складову структуру слів, переставляючи склади або змінюючи їх порядок. Через це вони можуть мати труднощі у побудові речень, особливо якщо ці речення складні та містять кілька логічно взаємопов'язаних частин [62].

Однією з характерних рис мовленнєвого розвитку дітей із загальним недорозвиненням мовлення у середньому дошкільному віці є труднощі у засвоєнні граматичних конструкцій. Вони можуть мати проблеми із правильним використанням відмінкових закінчень, що призводить до некоректного узгодження слів у реченні.

Дитина нерідко використовує слова у неправильній формі, що робить її мовлення неструктурованим та важким для розуміння. Крім того, у мовленні часто відсутні прийменники та сполучники, які необхідні для побудови зв'язних висловлювань. Це пояснюється тим, що засвоєння граматичних

правил вимагає від дитини розвиненого мовного аналізу та синтезу, які у дітей із ЗНМ є недостатньо сформованими.

Зауважимо, що словниковий запас дітей у середньому дошкільному віці залишається обмеженим, що призводить до заміни складних слів більш простими або використання загальних позначень замість конкретних назв предметів, явищ та дій. У процесі спілкування діти можуть компенсувати нестачу слів за допомогою жестів або інтонаційного виділення окремих елементів мовлення. Це свідчить про те, що вони не завжди можуть знайти необхідне слово для вираження своїх думок, що своєю чергою впливає на їхню мовленнєву активність та рівень соціальної взаємодії.

Одним із методів розвитку мовлення дітей із загальним недорозвиненням мовлення у цьому віці є використання спеціально розроблених мовленнєвих ігор, які спрямовані на стимулювання мовленнєвої активності та розширення словникового запасу [45]. Завдяки ігровим методам діти поступово вчаться правильного вживання слів, формування простих та складних речень, а також засвоюють граматичні конструкції [48].

Ритмічні вправи допомагають розвивати мовленнєвий слух та покращують чіткість вимови [41; 44]. Крім того, широко використовуються наочні матеріали, такі як мовленнєві картки та предметні ілюстрації, що сприяють формуванню асоціативних зв'язків між словами та їх значенням.

Відмітимо, що у старшому дошкільному віці, який охоплює період від п'яти до шести років, мовленнєві труднощі стають особливо помітними у процесі складання розповідей, переказу прослуханих текстів або вираження власних думок. Діти можуть мати труднощі з побудовою зв'язних висловлювань, що проявляється у невпорядкованості їхнього мовлення, труднощах у послідовному викладі думок, а також у відсутності логічних зв'язків між частинами речення.

Під час переказу або розповіді за картинками вони часто опускають окремі слова, переставляють їх місцями або вживають у неправильній формі, що свідчить про недостатній рівень засвоєння граматичних норм та

недостатню сформованість мовленнєвого планування.

Звуковимова у дітей старшого дошкільного віку також може залишатися недостатньо сформованою. Навіть якщо дитина вже навчилася вимовляти окремі звуки, їх вимова може бути нестабільною, тобто вони можуть правильно вимовляти звуки в ізольованих словах, але спотворювати їх у спонтанному мовленні. Це пов'язано з недостатнім рівнем автоматизації мовленнєвих навичок [52].

Корекція дефектів звуковимови потребує цілеспрямованої роботи над артикуляційним апаратом, а також розвитку фонематичного слуху, що дозволяє дитині навчитися самостійно контролювати правильність вимови. Труднощі в мовленнєвому розвитку дітей у старшому дошкільному віці нерідко супроводжуються загальним порушенням координації рухів та труднощами у дрібній моториці [56].

Це пояснюється тим, що розвиток мовлення тісно пов'язаний із загальним розвитком моторних функцій, зокрема тонких рухів пальців рук. У зв'язку з цим в роботі з дітьми широко застосовуються вправи на розвиток дрібної моторики, такі як пальчикова гімнастика, ліплення, малювання, що сприяють не лише розвитку координації рухів, а й стимулюють мовленнєву активність.

У процесі навчання та корекції мовлення в старшому дошкільному віці активно використовуються логопедичні вправи, що спрямовані на покращення артикуляції, розвиток мовленнєвого дихання та формування правильної звуковимови. Вправи на розвиток мовленнєвого дихання допомагають дитині навчитися правильно контролювати силу та тривалість видиху, що необхідно для чіткої вимови звуків. Робота з артикуляційним апаратом включає спеціальні вправи, що допомагають зміцнити м'язи губ, язика та щік, що сприяє правильному формуванню звуків.

Діти поступово вчаться будувати зв'язні висловлювання, розширюють словниковий запас та починають усвідомлювати мовленнєві правила, проте вони все ще потребують постійної підтримки та корекції з боку педагогів та

логопедів. В умовах інклюзивного навчання важливу роль відіграє індивідуальний підхід, що дозволяє адаптувати навчальні методики до особливостей розвитку кожної дитини. Використання комплексних методів роботи сприяє поступовому подоланню мовленнєвих труднощів та формуванню навичок усного мовлення, що є необхідним для подальшого успішного навчання у школі [58].

Ефективність мовленнєвого розвитку дітей із загальним недорозвиненням мовлення в інклюзивному освітньому середовищі великою мірою залежить від рівня співпраці між педагогами, логопедами, психологами та батьками, які мають працювати комплексно, створюючи умови для максимального розкриття мовленнєвого потенціалу дитини.

Процес навчання повинен бути побудований таким чином, щоб враховувати не лише специфіку мовленнєвих порушень, але й індивідуальні особливості дитини, пов'язані з її когнітивним розвитком, емоційним станом, рівнем соціальної адаптації та комунікативних навичок. Саме інтегрований підхід, що включає одночасну роботу з мовленням, розвитком мислення, уваги, пам'яті та емоційної сфери, дає змогу досягати високих результатів у подоланні мовленнєвих труднощів і поступовому наближенні дитини до вікових норм [59].

Особливу роль у цьому процесі відіграє навчальне середовище, в якому перебуває дитина. Сприятливий емоційний фон, дружня атмосфера, позитивне підкріплення успіхів і заохочення до мовленнєвої активності сприяють тому, що дитина з більшою охотою включається в мовленнєву взаємодію. Якщо оточення постійно демонструє правильні мовленнєві конструкції, використовує чітку, структуровану мову з достатньою кількістю повторень, це сприяє засвоєнню мовних зразків на підсвідомому рівні.

Крім того, важливим є ігровий компонент, оскільки гра є природним способом пізнання світу в дошкільному віці і може бути ефективним інструментом для розвитку мовлення. У мовленнєвому розвитку дітей із загальним недорозвиненням мовлення надзвичайно важливим є принцип

інтерактивності, тобто створення ситуацій, які змушують дитину активно взаємодіяти, висловлювати свої думки, відповідати на запитання, спілкуватися з однолітками та дорослими.

У цьому контексті важливе місце займає метод моделювання комунікативних ситуацій. Такі ситуації допомагають дітям практикувати навички формулювання прохань, відповідей на запитання, підтримки діалогу.

Спеціально організовані мовленнєві ігри з використанням іграшок, карток, предметів навколишнього середовища дозволяють дітям легше опановувати нові слова та фрази, закріплювати правильну вимову звуків і структуру речень.

Важливо враховувати, що дітям із ЗНМ часто складно сприймати усне мовлення на слух, особливо якщо воно швидке, багатокomпонентне або містить незнайомі слова. Тому в навчальному процесі доцільно використовувати візуальні підказки, такі як ілюстрації, графічні схеми, жести та міміку, які допомагають дітям краще розуміти зміст сказаного. Використання спеціальних програм та інтерактивних технологій сприяє підвищенню мотивації до навчання, робить його більш наочним і доступним. Аудіовізуальні засоби дозволяють не лише урізноманітнити заняття, але й формувати стійкі мовленнєві навички через багаторазове повторення матеріалу в різних формах [63].

Дуже важливим є створення мовленнєво насиченого середовища, у якому дитина постійно чує правильно сформовані мовні конструкції та має можливість використовувати їх у різних комунікативних ситуаціях. Чим більше дитина взаємодіє з дорослими та однолітками, тим швидше вона засвоює нові мовленнєві моделі.

Для цього необхідно активно залучати дітей до спільних видів діяльності, таких як групові ігри, театралізовані вистави, інсценування казок, співи, ритмічні вправи, які розвивають не лише мовлення, але й загальну координацію, почуття ритму, вміння реагувати на звукові стимули.

Робота над мовленням у дітей із ЗНМ потребує систематичності та

багаторазового повторення матеріалу. Важливо, щоб нові слова та граматичні конструкції використовувалися не лише під час спеціальних занять, а й у повсякденному спілкуванні, у процесі гри, під час виконання побутових завдань.

Діти з мовленнєвими порушеннями часто потребують додаткового часу на обробку мовленнєвої інформації, тому педагогам важливо використовувати паузи, давати можливість дитині самостійно сформулювати відповідь, не поспішати виправляти її, а заохочувати до самокорекції [64, 58].

Ефективність корекційної роботи з дітьми із ЗНМ багато в чому залежить від активної участі батьків, які мають продовжувати мовленнєву стимуляцію в домашніх умовах. Для цього важливо пояснювати батькам необхідність регулярного читання книжок, обговорення подій дня, використання розширених відповідей замість коротких фраз. Важливо підтримувати дитину, хвалити її за будь-які мовленнєві досягнення, створювати для неї ситуації успіху, щоб вона відчувала впевненість у своїх силах і не боялася висловлювати свої думки.

Розвиток мовлення в дітей із загальним недорозвиненням мовлення є довготривалим процесом, який потребує комплексного підходу та взаємодії всіх учасників освітнього процесу [61]. Тільки за умови створення мовленнєво стимулюючого середовища, використання різноманітних методів корекції, врахування індивідуальних особливостей кожної дитини можна досягти позитивних результатів у подоланні мовленнєвих порушень і забезпечити успішну соціальну адаптацію дітей у майбутньому [58].

Отже, особливості мовленнєвого розвитку дітей із ЗНМ в умовах інклюзивного навчання визначаються їхніми індивідуальними можливостями, віковими особливостями та рівнем сформованості мовленнєвих навичок. Врахування цих особливостей дозволяє педагогам та спеціалістам ефективно адаптувати навчальний процес, використовувати відповідні методики корекції та створювати оптимальні умови для розвитку мовлення.

Інклюзивне середовище сприяє не лише покращенню мовленнєвих

навичок дітей із ЗНМ, а й їхній повноцінній інтеграції у суспільство, формуванню впевненості у власних можливостях та здатності до продуктивної комунікації з навколишнім світом.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

Загальне недорозвинення мовлення є складним і багатовимірним порушенням мовленнєвого розвитку, яке охоплює всі компоненти мовлення, включаючи фонетику, лексику, граматику, зв'язне мовлення та фонематичні процеси. Це порушення може мати різні ступені вираженості, що проявляються у значних труднощах оволодіння мовленням, як на рівні звуковимови, так і в аспектах мовленнєвого сприймання, побудови речень, використання слів у відповідних формах та формулювання зв'язних висловлювань.

Діти із загальним недорозвиненням мовлення можуть мати проблеми з розпізнаванням звуків рідної мови, їхньою правильною вимовою, відтворенням складної звукової структури слів, що суттєво впливає на їхню комунікативну діяльність.

Формування мовлення у таких дітей проходить із значними труднощами та затримками, що може бути спричинено як біологічними, так і соціальними факторами. Серед основних причин виникнення загального недорозвинення мовлення виділяють органічні ураження центральної нервової системи, що можуть бути наслідком внутрішньоутробних патологій, родових травм, перенесених інфекційних захворювань у ранньому віці.

Окрім цього, значну роль відіграють генетичні фактори, порушення у формуванні мовленнєвих зон головного мозку, недостатня мовленнєва стимуляція в ранньому дитинстві, негативний вплив несприятливого соціального середовища, відсутність мовленнєвої взаємодії з дорослими,

психологічні чинники, зокрема емоційна депривація, стреси, тривожність.

Важливе значення має також стан слухового та зорового сприймання, адже будь-які порушення сенсорних функцій можуть значно ускладнювати формування мовлення, обмежувати можливості дитини у сприйнятті та відтворенні мовленнєвої інформації.

Класифікація загального недорозвинення мовлення передбачає поділ на кілька рівнів залежно від ступеня мовленнєвих порушень. Діти з найнижчим рівнем мовленнєвого розвитку можуть мати повну відсутність мовлення або користуватися лише окремими звуками, лепетними словами, що робить їхню комунікацію майже неможливою без додаткових невербальних засобів спілкування.

При більш помірних порушеннях діти володіють певним обмеженим словниковим запасом, проте допускають значну кількість помилок у будові речень, використовують неправильні граматичні форми, замінюють складні слова спрощеними аналогами. Вищі рівні загального недорозвинення мовлення характеризуються відносно сформованими мовленнєвими навичками, проте залишаються труднощі в побудові зв'язних висловлювань, засвоєнні складних граматичних конструкцій, збереженні логічної послідовності у викладі думок.

В умовах інклюзивного навчання дітей із загальним недорозвиненням мовлення надзвичайно важливо забезпечити доступність освітнього процесу, створити сприятливе середовище, що сприятиме розвитку мовлення та комунікативних навичок. Основними принципами інклюзії є рівноправність усіх дітей у навчанні, адаптація навчального процесу до їхніх індивідуальних потреб, забезпечення умов для всебічного розвитку кожної дитини, незалежно від її мовленнєвих чи інших порушень.

Інклюзивне навчання в закладі дошкільної освіти передбачає інтеграцію дітей із мовленнєвими порушеннями у звичайні дитячі групи, де вони можуть взаємодіяти з однолітками, спостерігати за правильними мовними зразками, поступово засвоювати мовленнєві конструкції через

активну комунікацію в природних життєвих ситуаціях.

Забезпечення ефективного інклюзивного навчання вимагає дотримання нормативно-правових актів, які регулюють права дітей з особливими освітніми потребами, визначають вимоги до організації корекційно-розвиткової роботи, адаптації навчальних програм, застосування спеціальних методик для підтримки дітей у процесі навчання. Залучення кваліфікованих спеціалістів, таких як логопеди, дефектологи, психологи, педагогічні працівники з досвідом роботи в інклюзивному середовищі, є необхідною умовою для успішної реалізації навчального процесу.

Особлива увага приділяється підготовці педагогічного колективу, який має володіти знаннями та методиками роботи з дітьми із мовленнєвими порушеннями, бути здатним адаптувати навчальні матеріали відповідно до можливостей кожної дитини, створювати комфортну та підтримуючу атмосферу, яка сприятиме мовленнєвій активності та поступовому подоланню труднощів у спілкуванні.

Особливості мовленнєвого розвитку дітей із загальним недорозвиненням мовлення в умовах інклюзивного навчання проявляються у труднощах у формуванні всіх мовленнєвих компонентів, що значно впливає на їхню комунікативну діяльність. Діти можуть мати проблеми з розумінням зверненого мовлення, уповільнене засвоєння нових слів, труднощі в побудові речень, формуванні зв'язних висловлювань, засвоєнні граматичних правил.

У таких дітей часто спостерігається недостатній розвиток фонематичного слуху, що ускладнює диференціацію звуків та може призводити до стійких порушень звуковимови. Вони можуть замінювати одні звуки іншими, опускаючи складні звукові поєднання, неправильно вимовляти слова, що впливає на їхнє загальне мовленнєве спілкування та розуміння їх іншими людьми.

Для подолання мовленнєвих порушень в умовах інклюзивного навчання застосовуються різноманітні методики, спрямовані на розвиток фонематичного сприймання, активізацію словникового запасу, формування

граматичних конструкцій, покращення зв'язного мовлення. Використання мовленнєвих ігор, спеціальних вправ, інтерактивних технологій, мультимедійних матеріалів сприяє залученню дитини до активної мовленнєвої діяльності, робить процес навчання цікавим та доступним.

Створення мовленнєво насиченого середовища, у якому дитина може чути правильні мовні конструкції, брати участь у діалогах, отримувати підтримку з боку дорослих та однолітків, є одним із ключових чинників успішного подолання мовленнєвих труднощів. Комплексний підхід, що включає логопедичну, психологічну та педагогічну підтримку, дозволяє створити оптимальні умови для мовленнєвого розвитку дітей із загальним недорозвиненням мовлення, сприяє їхній соціальній адаптації, формуванню впевненості у власних силах та підготовці до подальшого навчання у школі.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ІЗ ЗНМ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

2.1. Організація та методика проведення експериментального дослідження. Діагностика мовленнєвого розвитку дітей із ЗНМ в умовах інклюзивного навчання

Експериментальне дослідження було проведене у відповідності до основних принципів наукової методології, що включають обґрунтованість, валідність та надійність отриманих результатів. Дотримання цих принципів забезпечувало достовірність отриманих даних та можливість їх подальшого використання в педагогічній практиці. З урахуванням актуальності проблеми, дослідження було спрямоване на вивчення особливостей мовленнєвого розвитку дітей із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ).

Основною *метою* констатувального етапу експерименту було визначення стану розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку, які мають загальний недорозвиток мовлення III рівня, виявлення специфічних труднощів у мовленнєвому розвитку дітей із загальним недорозвиненням мовлення, визначення ефективних методичних підходів до їх діагностики та окреслення шляхів корекційної роботи.

Завдання дослідження:

- проаналізувати освітнє середовище інклюзивної групи ЗДО та визначити його вплив на мовленнєвий розвиток дітей із загальним недорозвитком мовлення;
- визначити критерії розвитку усного мовлення дітей із загальним недорозвитком мовлення III рівня;
- визначити основні мовленнєві труднощі, з якими стикаються діти у процесі навчання комунікації;

- провести експериментальне дослідження, використовуючи стандартизовані методики оцінювання;

- проаналізувати результати діагностики та визначити напрями подальшої роботи з дітьми, що мають мовленнєві порушення, в умовах інклюзивного навчання в закладі дошкільної освіти.

Вибірка дослідження була сформована з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей із ЗНМ, які відвідують інклюзивні групи у закладах дошкільної освіти. До участі у дослідженні були залучені вихованці старших та середніх груп ЗДО № 2 «Веселка» Полонської міської ради об'єднаної територіальної громади. Відбір учасників здійснювався на основі попереднього аналізу медичних і психолого-педагогічних характеристик, а також рекомендацій вихователів і логопедів. В експериментальному дослідженні брали участь 14 дітей: 7 дітей віком 5-6 років із ЗНМ III рівня - експериментальна група (ЕГ) та 7 дітей – контрольна група.

Етапи проведення дослідження:

Перший етап: аналіз освітнього середовища

На початковому етапі дослідження було проведено ґрунтовний аналіз освітнього та розвивального середовища, у якому виховуються діти із загальним недорозвиненням мовлення.

З цією метою здійснювалося систематичне спостереження за організацією занять, ігрової та комунікативної діяльності дітей у групах інклюзивного типу.

Особлива увага приділялася:

- наявності та якості розвивальних матеріалів і дидактичних засобів, які використовуються для формування мовлення;

- способам організації мовленнєвого середовища у групах: доступність і різноманітність мовленнєвих стимулів (книги, картки, ігри, мовленнєві куточки);

- взаємодії вихователів, асистента дитини, логопеда та батьків;

– рівню включення дитини з мовленнєвими порушеннями у спільну діяльність із однолітками.

Упродовж усього обстеження здійснювалося виявлення обсягу мовленнєвих навичок дітей із подальшим зіставленням отриманих показників із віковими нормативами та рівнем психічного розвитку. Проводилося визначення співвідношення між наявним мовленнєвим дефектом і компенсаторним фоном, а також між рівнем мовленнєвої та пізнавальної активності. Аналізувалася взаємодія між процесом оволодіння звуковою стороною мовлення, розвитком лексичного запасу, граматичної будови та зв'язного мовлення. Не менш важливим аспектом було визначення співвідношення розвитку експресивного та імпресивного мовлення дитини, а також виявлення компенсаторної ролі збережених компонентів мовленнєвої діяльності. Крім того, здійснювалося зіставлення рівня сформованості засобів мовлення з особливостями їх актуального використання у процесі комунікації, що також було враховано під час аналізу результатів дослідження.

Додатково застосовано *спостереження* за спонтанним мовленням у групі, бесіду, аналіз виконання інструкцій вихователя, що дозволяє оцінити рівень розуміння мовлення. Під час спостережень було визначено основні труднощі, які виникають у дітей із ЗНМ у процесі засвоєння нових мовленнєвих навичок у повсякденному спілкуванні та в різних видах діяльності (ігровій, пізнавальній, художньо-мовленнєвій). Також аналізувалися особливості комунікативної активності, реакцій дітей на мовленнєві завдання, їхня ініціативність та здатність підтримувати діалог.

На *другому етапі* було проведено *комплексну діагностику мовленнєвого розвитку* дітей дошкільного віку, що брали участь у дослідженні.

З метою всебічної оцінки мовленнєвих навичок використовувалися адаптовані стандартизовані методики, рекомендовані для роботи з дітьми дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.

Під час визначення змісту обстеження було враховано як

загальноприйняті, так і специфічні *принципи* всебічного вивчення мовлення дітей, визначені Ю. Рібцун [5]. До них належать такі положення:

I. *Принцип комплексного обстеження* дитини з мовленнєвою патологією, який забезпечує всебічну оцінку особливостей її розвитку. Реалізація даного принципу здійснюється у трьох основних напрямках:

а) *аналіз первинної документації*, що охоплює відомості про умови виховання дитини в сім'ї та закладі дошкільної освіти, особливості її раннього мовленнєвого та психічного розвитку; вивчення медичної документації, де містяться дані щодо стану нервової системи дитини із загальним недорозвитком мовлення, особливостей її соматичного та психічного розвитку, стану слухової функції, а також інформація про проведене лікування та його ефективність;

б) *психолого-педагогічне вивчення дітей дошкільного віку*, яке здійснюється із застосуванням загальновідомих експериментальних методик, а також модифікованої для дошкільного віку нейропсихологічної методики;

в) *детальне логопедичне обстеження*, спрямоване на виявлення рівня сформованості зв'язного мовлення, обсягу пасивного та активного словника, правильності граматичного оформлення мовлення, а також ступеня розвитку його фонетико-фонематичних компонентів.

II. *Принцип урахування вікових особливостей дітей* орієнтує педагогів на добір відповідного лексичного матеріалу, методів і форм організації обстеження залежно від вікових характеристик дошкільників. У межах реалізації цього принципу широко застосовуються ігрові ситуації, а також індивідуальні, підгрупові та фронтальні форми роботи. Важливе значення має педагогічне спостереження за мовленнєвою активністю дітей під час ігор, прогулянок та інших режимних моментів освітнього процесу.

III. *Принцип динамічного вивчення дітей із загальним недорозвитком мовлення* дає змогу оцінити тенденції порушень мовленнєвого розвитку у вихованців із різним ступенем вираженості патології, а також визначити

потенційні можливості компенсації у дошкільників, які мають різний рівень мовленнєвого недорозвитку.

IV. *Принцип якісного аналізу результатів обстеження дитини з мовленнєвими порушеннями* є визначальним у процесі встановлення характеру мовленнєвих відхилень у дітей різних вікових груп. Застосування цього принципу дозволяє виявити специфіку порушень мовленнєвого розвитку та окреслити основні напрями корекційної роботи, спрямованої на усунення виявлених недоліків.

Кількісна оцінка та статистична обробка отриманих результатів дослідження виступають підґрунтям для визначення ефективних шляхів реалізації корекційних завдань [5].

Обстеження рівня розвиненості мовлення дітей середнього та старшого віку із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) III–IV рівнів здійснювалося за такими основними **критеріями: фонетико-фонематичним, лексико-граматичним, діалогічно-монологічним**, кожен із яких передбачав відповідні показники мовленнєвого розвитку (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1

Критерії та показники розвиненості мовлення дітей (III–IV рівні ЗНМ)

Критерій	Показники
Фонетико - фонематичний	правильність вимови звуків раннього та пізнього онтогенезу, зокрема свистячих, шиплячих, сонорних і складних за артикуляцією приголосних;
	уміння розрізняти на слух звуки, близькі й далекі за акустико-артикуляційними ознаками; визначати кількість звуків у слові, перший і останній звук;
	уміння забезпечувати правильну звуконаповнюваність слова в одно-, дво-, три- і багатоскладових словах, як без збігу приголосних, так і з їх наявністю
Лексико - граматичний	розуміння слів із прямим і переносним значенням, синонімів, антонімів, багатозначних

	<p>слів;</p> <p>– розуміння значення граматичних категорій — числа (однини та множини), роду та відмінків іменників; іменників і прикметників зі зменшувально-пестливими суфіксами; дієслів у теперішньому, минулому та майбутньому часі, доконаного й недоконаного виду; дієслів, що позначають дії іменників жіночого, чоловічого та середнього роду в однині й множині;</p> <p>використання у власному активному мовленні слів із прямим і переносним значенням, синонімів, антонімів, багатозначних слів;</p> <p>правильне вживання у мовленні граматичних категорій однини та множини, роду, відмінків, зменшувально-пестливих форм іменників і прикметників; дієслів у різних часових формах (теперішній, минулій, майбутній), доконаного та недоконаного виду; вживання прийменникових конструкцій, простих і складних речень.</p>
<i>Діалогічно - монологічний</i>	<p>розуміння запитань, звертань, прохань тощо під час безпосереднього мов-леннєвого спілкування;</p> <p>уміння підтримувати бесіду, адекватно реагуючи на запитання або репліки співрозмовника;</p> <p>уміння підтримувати бесіду, адекватно реагуючи на запитання або репліки співрозмовника;</p> <p>уміння підтримувати бесіду, адекватно реагуючи на запитання або репліки співрозмовника;– уміння будувати зв'язні тексти-дискурси — розповіді різного характеру (описові, сюжетні, пізнавальні), здійснювати переказ знайомих літературних творів і творів усної народної творчості.</p>

Фонетико-фонематичний критерій передбачав оцінювання рівня сформованості звуковимови, ступеня розвитку фонематичного слуху, а також здатності дитини розпізнавати, диференціювати та адекватно відтворювати звуки рідної мови у власному мовленні. Цей критерій дозволяв визначити,

наскільки дитина володіє правильною артикуляцією та чи може вона усвідомлено контролювати звукову сторону мовлення.

Лексико-граматичний критерій охоплював показники обсягу, якості та активності словникового запасу дитини, а також рівень сформованості граматичних умінь і навичок. Він передбачав аналіз точності використання слів у мовленні, правильності словотворення, побудови словосполучень і речень, що відображало загальний рівень мовного розвитку.

Діалогічно-монологічний критерій визначав рівень розвитку комунікативних умінь дитини, зокрема її здатність брати участь у діалозі та самостійно будувати монологічні висловлювання. У межах цього критерію оцінювалися вміння ініціювати, підтримувати й завершувати діалог, дотримуючись норм мовленнєвого етикету, а також послідовно, логічно й зв'язно висловлювати власні думки у монологічній формі. Цей критерій відображав не лише мовну компетентність, а й загальний рівень розвитку зв'язного мовлення та комунікативної активності дитини.

Діагностика мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення проводилася за допомогою Мовленнєвої картки з картинками: логопедичне обстеження рівня мовленнєвого розвитку дитини А.Король, яка створена на основі рекомендацій для обстеження мовлення дітей Є.Соботович, Л.Спірової, В.Тарасун, М.Фомічової, Н.Серебрякової, Т.Філічової, М.Шеремет та ін. для проведення індивідуального дослідження мовлення дітей в умовах інклюзивного навчання [20].

При доборі лексичного матеріалу дотримувалися *принципів*:

- насиченість матеріалу заданим звуком;
- різноманітність лексичного матеріалу;
- виключення неправильно вимовлюваних звуків;
- включення звуків, що змішуються;
- використання слів різної складової структури;

- окреме обстеження твердих і м'яких варіантів фонем.

Під час обстеження застосовували такі *прийоми*: самостійне називання слів; повторення за логопедом; спільне та самостійне промовляння слів і речень. Фіксувалися типи порушень звуковимови — заміни, пропуски, спотворення, змішування або нестійка вимова звуків.

Діагностика проводилася індивідуально у спокійній обстановці протягом 2–3 занять. Кожній дитині пропонувалася серія завдань:

- назвати предмети на зображеннях;
- класифікувати предмети за родами, видами;
- скласти речення з опорних слів;
- переказати короткий текст (казку чи оповідання);
- скласти розповідь за серією сюжетних малюнків;
- виконати мовленнєві інструкції вихователя (проста і складна інструкція);
- повторити та впізнати звуки, склади, слова.

Показники, які оцінювалися:

- Фонетико-фонематичний розвиток - чіткість вимови звуків, розрізнення схожих за звучанням.
- Лексико-граматичні навички - обсяг активного і пасивного словника, вживання слів у різних формах.
- Зв'язне мовлення - вміння будувати прості і поширені речення, послідовність викладу думки.
- Розуміння мовлення - здатність виконувати інструкції та реагувати на питання.
- Комунікативні навички - активність дитини під час обстеження, ініціативність у спілкуванні.

Зауважимо, що мовленнєвий розвиток дітей із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) є однією з ключових проблем, що потребують особливої уваги в умовах інклюзивного навчання. Ефективність корекційно-розвиткової роботи безпосередньо залежить від своєчасної та

грунтовної діагностики мовленнєвих порушень. Діагностичний процес передбачає комплексне вивчення мовленнєвої діяльності дитини, з урахуванням вікових норм і особливостей когнітивного, емоційного та соціального розвитку. Діагностичні методики включають як якісний, так і кількісний аналіз мовленнєвої діяльності.

Оцінювання виконання завдань для визначення кожного з показників здійснювалося за бальною системою. За правильне самостійне виконання завдання дитина отримувала 3 бали (високий рівень), за виконання із допомогою дорослого — 2 бали (середній рівень), а у випадку неможливості виконання завдання навіть із допомогою дорослого — 0 балів (низький рівень). Середнє арифметичне значення результатів визначало рівень сформованості мовлення за кожним із критеріїв.

1. Обстеження звуковимови та фонематичного слуху

Попереднє уявлення про вимову дитини формувалося вже під час бесіди, проте для повного *аналізу фонетичної сторони мовлення* пропонувалися спеціальні завдання для перевірки вимови всіх фонетичних груп звуків. Оцінювалося проголошення звуку: ізольовано; в складах (прямих, обернених, зі збігом приголосних); у словах (на початку, середині, кінці): (А – ананас, мак, акула; Т – торт, молоток, бегемот; С – сани, оса, ніс; Ш – шапка, машина, душ; Л – лампа, халат, стіл; Р – риба, береза, комар) тощо; у реченнях і текстах.

Обстеження фонематичного слуху проводилося з використанням загальноприйнятих логопедичних методик: впізнавання, порівняння й розрізнення фраз; виокремлення слів із ряду подібних; розрізнення окремих звуків і складів; запам'ятовування звукових рядів із 2–4 елементів. Так, дитині пропонувалося завдання: піднеси руку, коли почуєш звук (А – о-а-а-у-а; М – п-с-д-м-т-м тощо); чи є звук (У, С тощо) у словах (зима, дуб, сік, мило, миска тощо) та інші (Додаток Б).

Обстеження складової структури та звуконаповнюваності слів.

Для з'ясування рівня оволодіння складовою структурою слова

добиралися картинки із зображенням професій та відповідних дій. Лексичний матеріал включав слова з різною кількістю складів, зі збігом приголосних, зі звуками різних артикуляційних груп (свистячі, шиплячі, африкати тощо).

Обстеження передбачало як відображене, так і самостійне вимовляння слів і фраз. Особливу увагу приділяли повторному відтворенню матеріалу в різних контекстах. Наприклад, дитині пропонують повторити за дорослим: «хлопчик зліпив сніговика»; «риби плавають в акваріумі», «дівчинка буде стригти волосся у перукарні» тощо.

За результатами виконання кожного завдання та на основі загальної кількості набраних балів було визначено *рівні сформованості фонетико-фонематичного* критерію мовлення у дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ):

– *Високий рівень* (8–12 балів). Діти цього рівня демонстрували повну сформованість фонетико-фонематичних навичок. Вони безпомилково виконували всі запропоновані завдання, чітко розпізнавали й правильно відтворювали звуки, здійснювали їх аналіз у словах і реченнях. Розвинений фонематичний слух і сформована здатність до звукового аналізу забезпечували високий рівень мовленнєвої активності та комунікативної компетентності.

– *Середній рівень* (4–7 балів). Для цього рівня була характерною наявність помітних труднощів у виконанні завдань. Діти припускалися численних помилок (3–5) під час розрізнення звуків, визначення їх позиції у слові та порівняння звукового складу слів. Виконання завдань часто вимагало додаткових пояснень і допомоги дорослого. Рівень сформованості фонетико-фонематичного компонента визнавався недостатнім і потребував цілеспрямованої корекційно-розвивальної роботи.

– *Низький рівень* (0–3 бали). Діти з низьким рівнем виявляли значні труднощі у всіх аспектах фонетико-фонематичного розвитку. Вони не розпізнавали окремі звуки, не могли виконати завдання навіть за умови допомоги, демонстрували слабо розвинені навички звукового аналізу й

синтезу. Фонематичний слух у таких дітей був практично не сформований, що істотно ускладнювало їхній подальший мовленнєвий і комунікативний розвиток.

Таблиця 2.2

**Результати діагностики фонетико-фонематичного критерію
мовлення дітей з III рівнем ЗНМ**

№ дитини	Завдання					Бал	Рівень
	Звуковимова	Розрізнення фонем	Виділення певного звука	Визначення наявності звука в слові	Фонематичний аналіз		
Експериментальна група							
1	1	1	1	0	0	3	Н
2	2	1	1	1	1	6	С
3	1	1	1	1	1	5	С
4	1	1	1	0	0	3	Н
5	1	1	1	0	0	3	Н
6	2	1	1	1	1	6	С
7	1	1	1	1	1	5	С

2. Обстеження лексичної сторони мовлення. Під час вивчення лексичної сторони мовлення визначався обсяг експресивного словника дитини — наявність у її активному мовленні слів, що позначають різні явища навколишнього світу, а також представленість в словнику різних частин мови. Для цього добиралися тематичні серії картинок, що зображували предмети, явища, дії та їхні ознаки (наприклад, ягоди — малина, полуниця, смородина; одяг — штани, сукня, шорти; посуд — тарілка, чашка, каструля). Картинки із зображенням дій також групували за відповідними темами — праця в сім'ї, саду, на городі, професійна діяльність людей, рухові дії тощо. Добір матеріалу здійснювався відповідно до вікових норм розвитку. Дітям пропонувалося самостійно називати зображені предмети, їхні ознаки та дії.

Для виявлення порушень мовленнєвого розвитку важливим було не

лише констатувати обмеженість словникового запасу, а й з'ясувати причини відсутності певних слів: обмеженість життєвого досвіду, недостатність знань і уявлень, труднощі актуалізації або нерозуміння значення. З цією метою перевірялося розуміння дитиною значення неназваних або неправильно названих слів (педагог вимовляє слово, а дитина показує відповідну картинку). Також визначався рівень розуміння слів, що входять до активного словника: не лише їх предметна співвіднесеність, а й понятійне наповнення, інформаційна насиченість.

Для уникнення впливу труднощів вербалізації виключалися завдання, що могли ускладнювати відтворення наявних знань, наприклад, словесний опис предмета. Для дослідження обсягу понять застосовували такі завдання:

- називання (або показ відповідної картинки) слів із протилежним значенням (наприклад, веселий - сумний; сухо – мокро; твердий – м'який);
- добір до назв дій предметів, здатних виконувати цю дію (чим витирають мокре обличчя; розчісують волосся, копають землю тощо).

Обстеження лексики (зокрема, назв слів) дало можливість визначити сформованість звукових образів слів та здатність їх відтворення.

Обстеження граматичної правильності мовлення.

Дослідження граматичної будови мовлення має значне діагностичне значення для визначення напрямів корекційного впливу. Для здійснення диференційної діагностики порушень мовленнєвого розвитку аналізували як практичне розуміння дітьми значення граматичних форм, відношень, категорій і синтаксичних конструкцій, так і вміння користуватися ними у власному мовленні. Перевірялося розуміння та використання граматичних одиниць, формування яких зазвичай порушується при різних формах мовленнєвого недорозвитку, а їхні дефекти мають діагностичне значення.

Для цього використовували *завдання* на:

- *словозміна; словотвір*: утворення множини іменників від однини (літак – літаки, заєць – зайці, стіл – столи) тощо;
- *узгодження іменника з числівниками*: полічи та назви предмети на малюнку (один м'яч, два м'ячі, п'ять мячів) тощо;
- *вживання відмінникових закінчень іменників*: дай відповіді на запитання, а потім склади з цими словами речення (Н.В. у тебе є (хто?) вовк; Р.В. у тебе немає (кого?) вовка) тощо;
- *утворення зменшувально-пестливої форми іменників за двома варіантами*: назви великий предмет (м'яч, їжак, шапка, зірка), назви маленький предмет (м'ячик, їжачок, шапочка, зірочка) тощо;
- *вживання прийменників*: де зараз кошеня / півень (на, під, перед, за, біля, над, під, у, в);
- *утворення відносних прикметників від іменників*: із чого зроблений предмет? (варення з вишні (яке?) – вишневе) тощо;
- *утворення присвійних прикметників*: назви, чий хвіст (це заєць. Хвіст (чий?) – заячий) тощо;

Правильні за змістом відповіді (у тому числі через показ картинок) свідчили про практичне розуміння синтаксичної ролі слів.

Високий рівень (8-12 балів). Цей рівень характеризувався добре розвиненим активним і пасивним словниковим запасом. Діти вільно називали предмети, розуміли значення більшості слів і правильно використовували їх у власному мовленні. Вони демонстрували сформовані навички узагальнення та класифікації об'єктів за різними категоріями. У граматичних конструкціях спостерігалася правильність у використанні граматичних форм роду, числа й відмінка. Діти вільно підбирали синоніми, антоніми, уміли описувати предмети за ознаками, властивостями та функціональним призначенням. Завдання виконувалися повністю, без помилок або з незначними, які не впливали на загальну якість мовлення.

Середній рівень (4-7 балів). Цей рівень характеризувався обмеженим обсягом активного та пасивного словника. Діти часто не могли самостійно назвати предмети або пояснити значення слів, що позначалося на точності мовленнєвого висловлювання. Узагальнення та класифікація об'єктів викликали значні труднощі. Граматичні помилки носили системний характер і проявлялися у порушенні узгодження слів за родом, числом і відмінком. Мовлення дітей було переважно простим, складалося з окремих речень або слів, а логічні зв'язки між висловлюваннями були слабо вираженими. Завдання виконувалися частково та вимагали активного втручання дорослого.

Низький рівень (0-3 балів). Низький рівень свідчив про виражену недостатність розвитку лексико-граматичних навичок. Активний словниковий запас дітей був вкрай обмеженим — вони використовували лише найпростіші, побутові слова. Пасивний словник також виявлявся недостатньо сформованим: діти не розуміли значення багатьох слів, не могли відповісти на запитання або правильно назвати предмет. Завдання на узагальнення й класифікацію були для них недоступними. Граматичні конструкції практично не використовувалися: діти не узгоджували слова за родом, числом і відмінком, а їхнє мовлення складалося з уривчастих, граматично неповних фраз або окремих слів. Виконання завдань було неможливим навіть за умови допомоги дорослого.

Таблиця 2.3

**Результати сформованості лексико граматичного критерію
мовлення дітей з III рівнем ЗНМ**

№	Лексика	Граматики	Бал	Рівень
---	---------	-----------	-----	--------

	Називання, узагальнення	Предмети за призначенням	Називання дій	Ознаки предметів	Синоніми та антоніми	Оповідання	Використання прийменників	Рід іменників та займенників	Узгодження у числ, роді та відмінках		
Експериментальна група											
1	0	1	0	1	0	0	1	0	0	3	Н
2	1	1	1	1	1	1	1	0	0	7	С
3	1	1	1	1	1	1	1	0	0	7	С
4	1	1	0	1	0	0	1	0	0	4	Н
5	1	1	0	1	0	0	1	0	0	4	Н
6	1	1	1	0	1	1	0	1	1	7	С
7	1	1	1	0	1	0	1	1	1	7	С

3. Обстеження зв'язного мовлення (діалогічно-монологічний критерій)

Дослідження зв'язного мовлення розпочинали з бесіди, що включала запитання про сім'ю, місце проживання, друзів у дитячому садку, участь у спільних іграх тощо. Важливи було зясувати розуміння мовлення дитиною. Для цього ми використовували завдання з картинками (покажи, де заєць іде за лисицею, а де лисиця йде за зайцем; покажи мамину доньку, покажи доньчину маму. Марійка загубила ляльку, яку взяла у Софійки. Чия це була лялька?).

Також використовували завдання на складання простих речень за картинкою та складання розповіді за сюжетною картинкою / серією сюжетних картинок [20](Додаток Б).

На основі аналізу результатів виконання завдань було визначено чотири рівні сформованості діалогічно-монологічного критерію мовлення:

– *Високий рівень* (8–12 балів). Цей рівень характеризується добре розвиненими комунікативними навичками. Дитина впевнено ініціює та підтримує діалог, уміє ставити запитання й давати розгорнуті, змістовні відповіді. Монологічне мовлення є логічно послідовним, структурно завершеним і граматично правильним, із використанням різноманітних

синтаксичних конструкцій. Висловлювання відзначаються емоційністю та виразністю: дитина природно застосовує інтонаційні засоби, міміку й жести для передачі емоційного забарвлення мовлення. Соціальна адаптованість висока — дитина дотримується норм мовленнєвого етикету, виявляє ввічливість і адекватно реагує на різноманітні комунікативні ситуації.

– *Середній рівень* (4–7 балів). Рівень характеризується наявністю помітних труднощів у процесі спілкування. Дитина має проблеми з ініціюванням і підтриманням діалогу, здебільшого відповідає короткими фразами або окремими словами, часто потребує допомоги дорослого. Монологічне мовлення обмежене, висловлювання непослідовні, з порушенням логічного зв'язку між думками. Емоційна виразність мовлення є слабкою: дитина рідко використовує інтонаційні засоби, міміку чи жести для передання емоцій. Соціальна адаптованість недостатня — дитина не завжди орієнтується у комунікативній ситуації, проявляє невпевненість і пасивність у мовленнєвій взаємодії.

– *Низький рівень* (0–3 бали). Низький рівень свідчить про суттєву недостатність розвитку комунікативних умінь. Дитина не здатна самостійно ініціювати або підтримувати діалог, відповіді є односкладовими або взагалі відсутні. Монологічне мовлення майже не сформоване: воно представлено окремими, не пов'язаними між собою словами чи уривчастими фразами. Виразність і емоційність мовлення практично не виявляються — дитина не використовує інтонацію, міміку чи жести. Соціальна адаптованість залишається дуже низькою: дитина уникає взаємодії, не проявляє ініціативи у спілкуванні та не володіє адекватними мовленнєвими засобами реагування на ситуацію.

Таблиця 2.4

Результати діагностики діалогічно-монологічного критерію мовлення дітей з III рівнем ЗНМ

№	Завдання	Бал	Ріве
---	----------	-----	------

дитини	Діалогічне мовлення	Монологічне мовлення	Виразність та емоційність мовлення	Соціальна адаптованість		нь
Експериментальна група						
1	1	1	1	0	3	Н
2	2	1	1	1	5	С
3	1	1	1	1	4	С
4	1	1	1	0	3	Н
5	1	1	1	0	3	Н
6	2	1	1	1	5	С
7	1	1	1	1	4	С

Аналіз результатів обстеження дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) за трьома критеріями — фонетико-фонематичним, лексико-граматичним та діалогічно-монологічним — засвідчив наявність різного ступеня сформованості основних компонентів мовленнєвого розвитку.

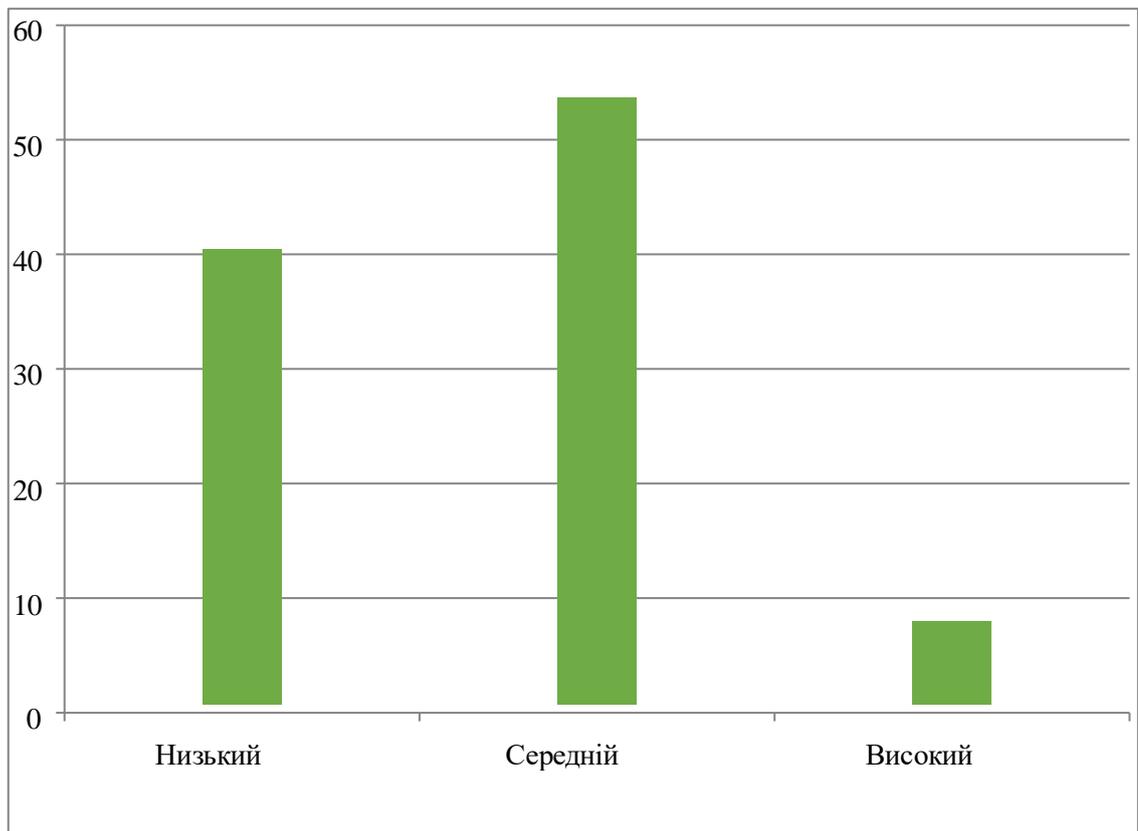
За *фонетико-фонематичним критерієм* було виявлено, що лише незначна частина дітей досягла високого рівня розвитку звуковимови та фонематичного сприймання. Переважна більшість продемонструвала середній рівень сформованості, що свідчить про наявність труднощів у правильному розпізнаванні та відтворенні звуків, а також у здійсненні звукового аналізу. У дітей із низьким рівнем розвитку спостерігалася суттєва недостатність фонематичного слуху, що негативно позначалося на якості мовлення загалом і потребувало систематичної корекційної роботи.

Оцінювання *лексико-граматичного критерію* показало, що значна частина дітей має недостатньо сформований активний і пасивний словниковий запас, а також труднощі в засвоєнні граматичних форм. Спостерігалися окремі порушення у вживанні відмінкових, родових і числових форм, неточності у виборі лексичних засобів. Діти із середнім та низьким рівнями розвитку виявляли обмеженість словникового запасу, труднощі в побудові зв'язних висловлювань і системні граматичні помилки, що зумовлює потребу у цілеспрямованій лексико-граматичній роботі.

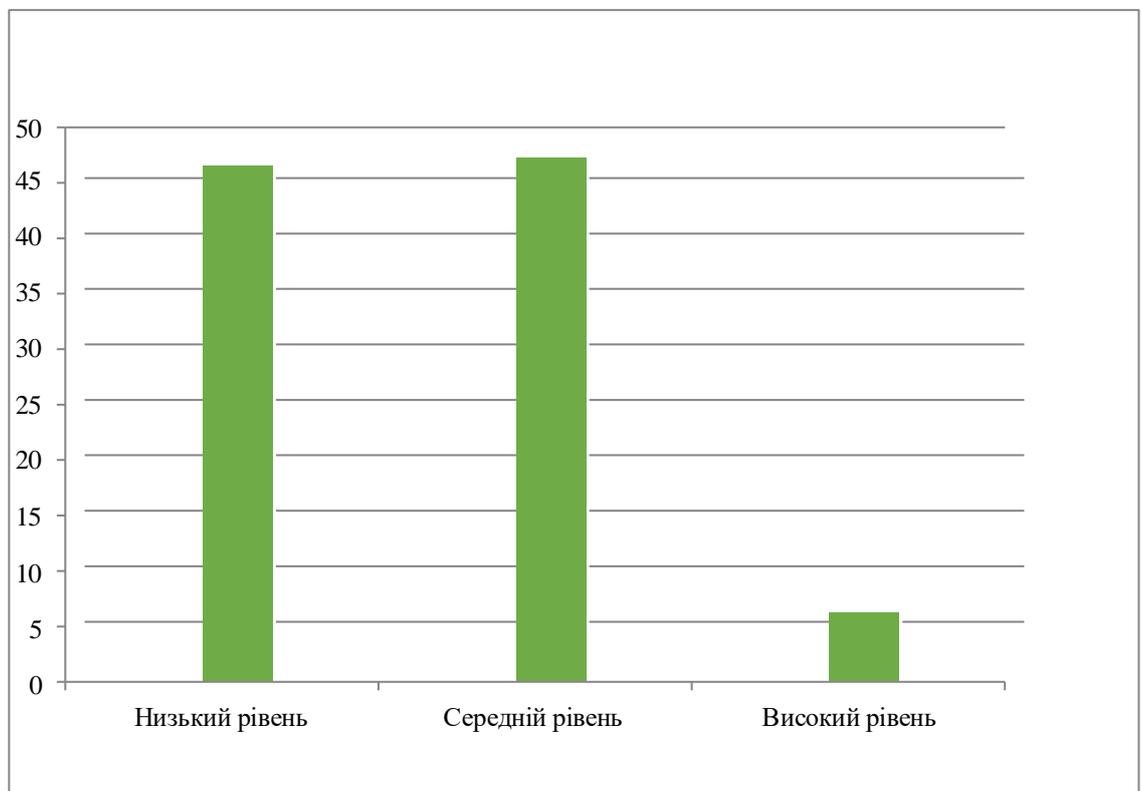
За діалогічно-монологічним критерієм встановлено, що більшість дітей мають недостатньо розвинені комунікативні навички: їм важко ініціювати й підтримувати діалог, а монологічне мовлення є коротким, непослідовним і малоемоційним. Лише окремі діти продемонстрували впевнене володіння комунікативними стратегіями, уміння логічно, виразно й послідовно формулювати власні думки. У дітей із середнім і низьким рівнями розвитку спостерігалися невпевненість у мовленнєвих ситуаціях і недостатня емоційна виразність мовлення.

Отже, результати дослідження засвідчили, що мовленнєвий розвиток дітей із ЗНМ є нерівномірним і потребує комплексного підходу до формування всіх структурних компонентів мовлення. Найбільш проблемними виявилися сфери фонематичного сприймання, граматичного узгодження слів і розвиток зв'язного (діалогічного та монологічного) мовлення. Отримані дані визначають необхідність систематичної, поетапної корекційно-розвивальної роботи, спрямованої на формування повноцінних мовленнєвих і комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ.

Загалом, за узагальненим показником (середнім арифметичним усіх критеріїв), рівні розвитку усного мовлення у дітей розподіляються таким чином: 39,2 % дітей мають низький рівень розвитку мовлення, 50,2 % – середній рівень, а 8,6 % дітей характеризуються високим рівнем сформованості мовленнєвих навичок (рис. 2.1).

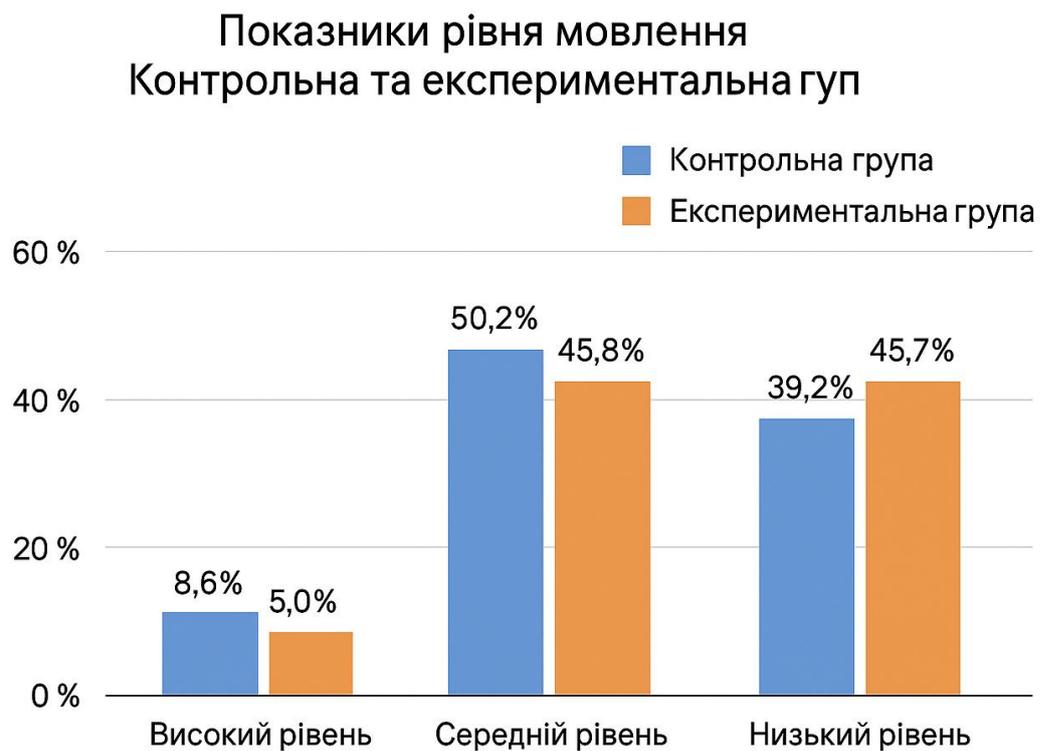

Рис. 2.1. Рівень розвитку мовлення старших дошкільників (КГ) (%)

Рис. 2.2. Рівень розвитку мовлення дітей із ЗНМ III рівня (ЕГ)
(%)

Отже, на констатувальному етапі експерименту було визначено рівні розвитку усного мовлення дітей із недорозвитком мовлення (КГ) та із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) III рівня. Зокрема, серед дітей КГ 39,2 % мають низький рівень розвитку мовлення, 50,2 % — середній рівень, а 8,6 % дітей — високий рівень сформованості мовленнєвих умінь. Серед дітей ЕГ 40,7 % характеризуються низьким рівнем мовленнєвого розвитку, 40,8 % — середнім рівнем, тоді як 5 % дітей демонструють високий рівень розвитку усного мовлення.

Рис. 2.3. Порівняльні показники рівнів розвитку мовлення дітей КГ/ЕГ за результатами констатувального етапу експерименту

Отримані результати свідчать про недостатній рівень сформованості основних компонентів мовлення у більшості досліджуваних дітей, що вказує

на необхідність цілеспрямованої, системної та послідовної корекційно-розвивальної роботи, спрямованої на подолання мовленнєвих труднощів і вдосконалення комунікативної компетентності.

Отже, в результаті проведеної діагностики мовленнєвого розвитку дітей із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) було обстежено 14 дітей віком 5–6 років, які навчаються в умовах інклюзивної освіти. Аналіз результатів показав, що стан будови та моторики артикуляційного апарату у частини дітей відповідає віковій нормі: близько третини дітей мають достатній рівень рухливості язика та губ, проте у більшості дітей спостерігаються часткові порушення - обмежена рухливість органів артикуляції, знижений або підвищений тонус м'язів, що ускладнює правильну вимову окремих звуків.

Дослідження фонематичної системи засвідчило, що лише третина дітей впевнено розрізняє більшість фонем, тоді як понад половина мають труднощі з розпізнаванням та диференціацією схожих за звучанням звуків, особливо свистячих і шиплячих. У частини дітей спостерігається виражене порушення фонематичного сприймання, що проявляється у значних труднощах звукового аналізу й синтезу слів.

Рівень вимови звуків і слів залишається недостатнім для більшості дітей. Лише чверть досліджуваних демонструє задовільну вимову, тоді як основна частина дітей замінює або спотворює окремі звуки, спрощує звуковий склад слів, що свідчить про потребу у подальшій цілеспрямованій роботі над постановкою та автоматизацією звуків.

Дослідження граматичної будови мовлення засвідчило, що лише п'ята частина дітей будують речення правильно та узгоджують слова відповідно до норм рідної мови. Понад половина дітей конструюють прості та поширені речення з незначною допомогою дорослого, проте часто припускаються помилок у вживанні відмінкових форм, узгодженні роду, числа та часу. У частини дітей граматична будова залишається значно порушеною: вони використовують переважно короткі фрази, пропускають окремі члени речення.

Отримані результати свідчать про необхідність комплексної та системної корекційно-розвиткової роботи з розвитку всіх компонентів мовлення: артикуляційної моторики, фонематичного слуху, словникового запасу, граматичної структури мовлення. Така робота має проводитися з урахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини та передбачати тісну взаємодію фахівців, педагогів, батьків і самої дитини. Рання діагностика й своєчасна допомога сприятимуть більш успішній соціалізації та адаптації дітей із ЗНМ в умовах інклюзивного середовища.

Формувальний етап дослідження передбачав впровадження спеціально організованої корекційно-розвиткової програми для дітей із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) в умовах інклюзивної дошкільної освіти. Програма реалізовувалась протягом року за двома варіантами: «Корекційно-розвиткова програма № 1» та «Корекційно-розвиткова програма № 2» (Додаток В).

Програма була інтегрована у щоденну освітню діяльність у закладі дошкільної освіти й включала комплекс занять, групових та індивідуальних вправ, сюжетно-рольових ігор, мовленнєвих і музично-ритмічних вправ. Зміст програми складався з шести основних блоків: артикуляційна гімнастика, розвиток фонематичного слуху, формування правильної звуковимови, розвиток зв'язного мовлення, збагачення словникового запасу та формування комунікативних і соціальних умінь. Додатково використовувалися інтерактивні технології та мультимедійні ресурси для підтримки інтересу дітей.

Реалізація програми здійснювалась щоденно в рамках режимних моментів та спеціально виділених корекційних занять, що проводилися 2–4 рази на тиждень вихователями, асистентами вихователя та логопедом.

Діти в експериментальній групі брали участь у всіх блоках програми у повному обсязі. Для дітей контрольної групи застосовувалась лише загальноприйнята методика мовленнєвої роботи у звичайних заняттях без додаткових корекційних заходів.

Аналіз підсумкових результатів обстеження дітей експериментальної групи свідчить про суттєве покращення мовленнєвого розвитку завдяки впровадженню спеціально організованої корекційно-розвиткової програми в умовах інклюзивного дошкільного середовища.

Більшість дітей демонструють нормальний стан будови та моторики артикуляційного апарату, що вказує на успішне застосування артикуляційної гімнастики. Практично у всіх дітей сформовано фонематичну систему, що забезпечує правильне сприймання, аналіз і синтез мовленнєвого матеріалу.

Рівень вимови звуків і слів у більшості дітей відповідає віковій нормі: помітно зменшилась кількість звукових помилок, замін і спотворень. Словниковий запас значної частини дітей зріс до достатнього рівня або утримується на впевненому середньому рівні.

Грамматична будова мовлення у більшості дітей відповідає нормі або близька до норми: діти будують прості та поширені речення, рідше припускаються граматичних помилок. Рівень читання покращився: майже всі діти читають прості слова або окремі склади. Помітно підвищився рівень письма: більшість дітей упевнено пишуть друкованими літерами або окремими літерами.

Отже, впровадження комплексної програми, що поєднує артикуляційні, фонематичні, лексико-граматичні та комунікативні вправи, продемонструвало свою ефективність. Це доводить доцільність подальшого використання таких програм у роботі з дітьми, які мають ЗНМ.

2.2. Специфіка організації роботи з дітьми із ЗНМ в умовах інклюзивного навчання

Інклюзивне навчання у закладі дошкільної освіти передбачає залучення дітей із особливими освітніми потребами до спільної діяльності з однолітками, забезпечуючи їм необхідну педагогічну, корекційну та психологічну підтримку. Дитина із ЗНМ стикається з труднощами не лише у

сфері мовлення, а й у когнітивному, емоційному та соціальному розвитку. Тому необхідний *комплексний підхід*, в якому беруть участь фахівці різного профілю.

Основними завданнями команди супроводу є [29]:

- діагностування рівня мовленнєвого розвитку дитини;
- розробка індивідуальної програми розвитку (ІПР);
- інтеграція корекційних занять в освітній процес;
- підтримка емоційного стану дитини та її соціальної взаємодії.

Командна взаємодія спеціалістів та батьків створює умови для всебічного розвитку дитини, стимулюючи її мовленнєву активність, когнітивний потенціал та мотивацію до навчання.

Таблиця 2.6.

Форми організації мовленнєвої підтримки дітей із ЗНМ в інклюзивному навчанні

Форма роботи	Мета	Впровадження в освітньому процесі
Індивідуальні заняття	Корекція мовленнєвих порушень	Заняття з логопедом і дефектологом за індивідуальною програмою розвитку (ІПР); проведення артикуляційної гімнастики, постановка та автоматизація звуків, розвиток фонематичного слуху. Заняття проводяться в окремій логопедичній кімнаті 2–3 рази на тиждень.
Групові заняття	Формування комунікативних навичок	Заняття в малих підгрупах (3–5 дітей); використання сюжетно-рольових ігор, мовленнєвих тренінгів, театралізованих постановок. Заняття інтегруються у план освітньо-виховної діяльності, проводяться спільно вихователем та асистентом вихователя.

Спільна діяльність у групі	Адаптація до середовища	Щоденне використання мовних підказок під час режимних моментів (прогулянка, ігри, заняття), застосування жестової підтримки, карток-піктограм, візуальних розкладів. Вихователь забезпечує комунікацію в парі та в групі ровесників.
Робота з батьками	Сприяння розвитку мовлення вдома	Проведення індивідуальних консультацій, розробка пам'яток із мовленнєвими вправами для дому, залучення батьків до мовленнєвих ігор, організація спільних творчих проєктів «Діти і батьки». Регулярні зустрічі з логопедом для обговорення динаміки.

Успішність мовленнєвого розвитку дітей із ЗНМ залежить від різноманіття методів, що використовуються у процесі навчання. Поєднання індивідуальних, групових форм роботи дозволяє ефективно підтримувати мовлення в різних життєвих ситуаціях.

Роль логопеда є ключовою в корекційному процесі, оскільки він працює безпосередньо над формуванням мовлення у дитини. Робота логопеда включає діагностику, постановку звуків, розвиток артикуляційного апарату, корекцію граматичних конструкцій та розвиток зв'язного мовлення.

Методика роботи логопеда базується на [37]:

- використанні артикуляційної гімнастики та дихальних вправ;
- впровадженні мовленнєвих ігор та інтерактивних завдань;
- формуванні фонематичного слуху через диференціацію звуків;
- поетапному ускладненні мовленнєвих структур.

Таблиця 2.7.

Вплив логопедичних занять на мовленнєвий розвиток дітей

Параметр	Вихідний рівень	Проміжний рівень	Завершальний рівень
-----------------	------------------------	-------------------------	----------------------------

Правильна вимова звуків	Низький	Середній	Високий
Формування речень	Фрагментарне мовлення	Частково зв'язне мовлення	Повноцінне зв'язне мовлення
Розвиток фонематичного слуху	Слабкий	Покращений	Добре розвинений

Логопедичні заняття дозволяють поступово розвивати всі компоненти мовлення, починаючи від вимови звуків до формування зв'язних висловлювань. Важливу роль відіграє регулярність та індивідуальний підхід до кожної дитини.

Логопед забезпечує комплексний розвиток когнітивних функцій, що необхідні для мовленнєвої діяльності. Його робота спрямована на подолання супутніх труднощів, зокрема порушень пам'яті, уваги та мислення.

Основні напрямки діяльності дефектолога [43]:

- розвиток логічного мислення та навичок аналізу;
- корекція дрібної моторики як основи для формування мовлення;
- робота над структурою мовленнєвих висловлювань;
- використання спеціальних дидактичних матеріалів для розвитку мови.

Таблиця 2.8

Вплив корекційних логопедичних занять на когнітивний розвиток

Когнітивна функція	Стан до початку занять	Стан наприкінці експерименту	Впровадження в освітній процес
Концентрація уваги	Недостатня: дитина швидко відволікається, не завершує завдання	Покращена: дитина може утримувати увагу протягом заняття, виконувати завдання послідовно	Заняття з дефектологом містять спеціальні вправи на розвиток довільної уваги: дидактичні ігри «Знайди відмінності», «Що змінилося?», робота з картками, вправи на послідовне виконання інструкцій.

			Щоденно підкріплюється вихователями під час занять та режимних моментів.
Рівень мовленнєвого планування	Фрагментарний: дитина будує висловлювання уривками, без послідовності	Сформований: дитина складає послідовні речення, розповіді	На індивідуальних і групових заняттях дефектолог використовує вправи на складання плану висловлювання, переказування коротких історій, роботу з серіями сюжетних картинок, гру «Закінчи речення». У групі вихователь продовжує розвиток під час спільних ігор.
Використання складних синтаксичних конструкцій	Обмежене: переважають прості короткі речення	Розширене: дитина вживає складні речення, сполучники	На заняттях із дефектологом застосовуються завдання на побудову складнопідрядних і складносурядних речень («Скажи одним реченням», «Об'єднай два речення»), драматизація діалогів, мовленнєві ігри «Інтерв'ю», «Діалог». Вихователь підтримує використання складних конструкцій у спілкуванні під час щоденних ситуацій.

Психолог допомагає дитині долати мовленнєвий бар'єр, розвиває мотивацію до спілкування, знижує тривожність та формує впевненість у собі.

Його робота включає [40]:

- психотерапевтичні методи для подолання страху мовлення;
- розвиток невербальних способів комунікації;

- використання релаксаційних методик;
- створення безпечного освітнього середовища.

Таблиця 2.9.

Вплив психологічної підтримки на мовленнєвий розвиток

Параметр	Стан на початку	Стан наприкінці	Конкретне впровадження в освітньо-виховному процесі
Тривожність у мовленні	Висока: дитина боїться говорити, уникає відповіді	Низька: дитина впевненіше озвучує свої думки	Психолог проводить заняття з елементами арттерапії, релаксаційні хвилинки, дихальні вправи перед мовленнєвими завданнями, ігри на зняття мовленнєвого бар'єру («Телеведучий», «Інтерв'ю»). Вихователі закріплюють це у групі через позитивну підтримку й заохочення активності.
Впевненість у спілкуванні	Слабка: дитина рідко ініціює діалог	Сформована: активно звертається до дорослих і дітей	Індивідуальні та групові тренінги з психологом: рольові ігри, «ігри-драматизації», вправи на розвиток упевненості («Я можу!», «Моє ім'я»). Щоденне заохочення до спільних ігор і діалогів з однолітками під час режимних моментів.
Соціальна взаємодія	Фрагментарна: дитина грає одна, уникає групи	Активна: дитина залучена до колективних ігор	Заняття з психологом та вихователем: вправи на розвиток навичок роботи в парі та малій групі («Дружнє коло», «Будуємо разом»), спільні творчі завдання. Активне використання ігор у щоденній діяльності групи.

Психологічна підтримка є важливою складовою мовленнєвого розвитку, оскільки подолання страху перед спілкуванням значно покращує мовленнєві

навички дитини.

Інклюзивна дошкільна освіта передбачає створення сприятливих умов, у яких діти з особливими освітніми потребами, зокрема із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ), отримують системну і якісну допомогу.

Такі умови забезпечуються організацією безпечно психологічного простору, налагодженням доброзичливої атмосфери у групі, використанням індивідуальних і групових форм роботи, впровадженням спеціально підібраних корекційних і розвивальних методик.

Підтримка реалізується через тісну взаємодію логопеда, вихователя, асистента вихователя та практичного психолога, які координують роботу між собою та батьками дитини.

Кожен фахівець виконує свою специфічну функцію: логопед працює над подоланням мовленнєвих порушень, психолог створює умови для зниження тривожності та розвитку впевненості у спілкуванні, вихователь і асистент вихователя інтегрують мовленнєві й комунікативні вправи у щоденну діяльність групи.

Спільними зусиллями вони формують оптимальне мовленнєве середовище, яке враховує індивідуальні потреби кожної дитини та сприяє її всебічному розвитку.

Зауважимо, *логопед* виступає ключовим фахівцем у корекції мовлення дітей із ЗНМ. Його робота ґрунтується на комплексному підході: індивідуальних та групових заняттях, інтеграції корекційних методів у повсякденну діяльність, співпраці з вихователем, асистентом вихователя та батьками.

Основна *мета* роботи логопеда – не лише постановка правильного мовлення, а й стимулювання активної комунікації дитини у різних життєвих ситуаціях. Логопед формує правильну артикуляцію, розвиває фонематичний слух, поповнює словниковий запас дитини та допомагає формувати зв'язне мовлення. Це досягається через мовленнєві ігри, логоритміку, використання мнемотехнік та візуалізації.

Наприклад, для постановки правильної артикуляції логопед щодня проводить артикуляційну гімнастику: вправи «Їжачок і змійка» (дитина тренує витягування язика), «Веселі губки» (чергування усмішки й губного овалу), «Годинник» (рухи язиком уліво-управо). Такі вправи виконуються як у індивідуальному форматі, так і під час групових логопедичних хвилинок у колі з однолітками.

Для закріплення звуків у словах логопед використовує ігри «Вгадай слово» та «Схожі слова» - діти вчаться розрізняти близькі за звучанням слова (наприклад, «мак» - «бак») і правильно їх вимовляти у фразах.

У контексті інклюзії важливо, що вправи проводяться у вигляді сюжетно-рольових ігор: наприклад, у «Ляльковому театрі» діти розігрують діалоги, де тренують чітку вимову поставлених звуків у природному спілкуванні. Для розвитку фонематичного слуху застосовуються вправи «Що звучить?» - діти слухають звуки довкілля та називають їх, правильно вимовляючи складні для них звуки. Щоб дитина запам'ятовувала мовний матеріал, логопед активно використовує мнемотехніки: малюнкові схеми та картки-піктограми, які допомагають утримати правильну послідовність слів під час переказу (наприклад, під час гри «Казкова майстерня»). Логоритмічні вправи (поєднання рухів і чіткої вимови) проводяться у групі під музику - наприклад, вправа «Чарівні нотки»: діти вимовляють слова на різних інтонаціях і ритмічно рухаються, закріплюючи правильну артикуляцію у природній ситуації спілкування [4; 25; 41; 44; 45].

Важливим аспектом є тісна взаємодія з вихователем та асистентом вихователя, які в процесі повсякденного спілкування закріплюють мовленнєві навички, формуючи у дитини впевненість у своїх можливостях [54].

Наприклад, під час режимних моментів (ранкове коло, сніданок, прогулянка) вихователь навмисно залучає дитину із ЗНМ до діалогу, ставить прості запитання: «Що ми зараз будемо робити?», «Що ти взяв із собою?», «Розкажи, що намальовано на малюнку». Асистент вихователя допомагає дитині відпрацювати потрібні слова та фрази у спільних іграх з

однолітками - наприклад, у грі «Магазин» дитина просить і називає товар, тренуючи нові слова. Під час колективних ігор «Дружнє коло» чи «Будуємо разом» вихователь і асистент заохочують дитину формулювати прохання, пояснення або коментарі, використовуючи поставлені звуки у природному спілкуванні. Крім того, у щоденній роботі вони використовують візуальні підказки (картки, піктограми) для підтримки розуміння інструкцій і стимуляції самостійного мовлення. Важливо, що вихователь і асистент організують спільну діяльність у парах чи малих групах, де дитина з особливими освітніми потребами поступово набуває впевненості у спілкуванні та взаємодії, не відчуваючи ізоляції.

Таблиця 2.10.

Динаміка розвитку мовлення дітей із ЗНМ у процесі логопедичної роботи

Параметр	Вихідний рівень	На початку	В середині	Наприкінці
Вимова складних звуків	Недостатня	Покращена	Значно покращена	Нормалізована
Словниковий запас	Обмежений	Розширений	Відповідає віковій нормі	Збагачений активним використанням
Граматична правильність мовлення	Слабка	Покращена	Сформована	Автоматизована
Рівень комунікації	Пасивний	Активний у знайомих ситуаціях	Вільний у різних контекстах	Автоматизований у повсякденному

				спілкуванні
--	--	--	--	-------------

Таблиця 2.10. демонструє поступовий розвиток мовлення дитини у процесі логопедичної корекції. Важливою є систематична робота, що передбачає поетапне формування мовленнєвих навичок і їх закріплення в комунікативних ситуаціях.

Вихователь є центральною фігурою, яка щоденно взаємодіє з дітьми, підтримує їхню мовленнєву активність та створює комфортне освітнє середовище. Його завдання полягає у впровадженні мовленнєвих технологій у навчальний процес, зокрема через інтеграцію спеціальних методик у гру, заняття та повсякденні ситуації.

Розвиток мовлення дітей здійснюється через інтерактивні казкові історії, театралізовані ігри, ігри-драматизації, а також через спільні комунікативні завдання, що стимулюють активне мовлення. Важливою складовою є збагачення мовного середовища – використання візуальних підказок, карток, мнемотаблиць та жестової підтримки [1; 55].

Одним із важливих завдань вихователя є мотивація дитини до спілкування. Від цього залежить, наскільки дитина буде прагнути використовувати мовлення для вираження власних думок, почуттів і бажань [60].

Асистент вихователя забезпечує індивідуальний підхід до дитини з мовленнєвими порушеннями, підтримує її під час навчального процесу та допомагає інтегруватися в групу. Його завдання полягає у спрощенні інструкцій, забезпеченні необхідного темпу навчання, створенні умов для активного мовлення.

Особливу увагу асистент приділяє розвитку невербальних засобів спілкування, які допомагають дитині компенсувати труднощі у мовленні. Також він працює над закріпленням матеріалу, отриманого під час занять із логопедом, та адаптує завдання відповідно до можливостей дитини.

Таблиця 2.11.

Вплив індивідуального супроводу асистента вихователя на мовленнєву активність дитини

Критерії мовленнєвої активності	До впровадження індивідуального супроводу	Наприкінці експерименту
Частота мовленнєвих ініціатив	Рідко проявляється	Часто проявляється
Використання складних речень	Обмежене	Зростає
Соціальна взаємодія	Пасивна	Активна

Індивідуальний супровід сприяє підвищенню мовленнєвої активності дітей. Діти, які раніше соромилися говорити, починають проявляти ініціативу, користуватися складними реченнями та брати активну участь у груповій взаємодії.

Співпраця з батьками є важливим аспектом розвитку мовлення дитини.

Якщо дитина отримує мовленнєву підтримку лише в садочку, але не має її вдома, процес корекції буде менш ефективним. Саме тому необхідно навчати батьків методам стимулювання мовлення.

Фахівці рекомендують батькам використовувати методи активного слухання, мовленнєвих ігор, інтерактивного читання. Важливо, щоб мовленнєве середовище в родині було насиченим: обговорення побутових ситуацій, пояснення дій, мотивація до відповіді, відкриті запитання [3].

Таблиця 2.12

Взаємозв'язок мовленнєвого середовища вдома та прогресу дитини

Характеристика сімейного середовища	Прогрес у мовленнєвому розвитку
Батьки активно спілкуються з	Високий рівень розвитку

дитиною, використовують мовленнєві ігри	
Спілкування обмежене, немає активної мовленнєвої підтримки	Повільний розвиток

Чим більше дитина взаємодіє з батьками через мовлення, тим швидше вона долає труднощі з мовленням. Інклюзивний підхід має охоплювати всі сфери життя дитини, забезпечуючи системну мовленнєву підтримку.

Робота з дітьми, які мають загальне недорозвинення мовлення (ЗНМ), є складним, багатоаспектним процесом, що потребує комплексного підходу. В умовах інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти особлива увага приділяється методам, які дозволяють ефективно впливати на розвиток мовлення дітей, не викликаючи в них почуття примусу чи дискомфорту. Одним із найбільш дієвих і водночас природних для дошкільного віку способів корекційної роботи є використання логопедичних ігрових технологій. Гра як форма діяльності є основною для дитини цього вікового періоду, тому її активне залучення до корекційного процесу сприяє засвоєнню мовного матеріалу, формуванню нових навичок і їх закріпленню.

У дошкільному віці мовлення формується поступово, і в разі його недорозвинення необхідно не лише працювати над подоланням дефектів, а й створювати сприятливе середовище, яке стимулює мовленнєву активність. Саме тому в логопедичній роботі застосовуються спеціальні ігрові методики, що включають артикуляційні вправи, мовленнєві ігри, ігри для розвитку фонематичного слуху, дихальні вправи, театралізовані ігри, дидактичні логопедичні ігри та комплексні вправи, спрямовані на активізацію мовлення.

Гра у логопедичній практиці не є лише розважальним компонентом. Вона є інструментом для стимулювання мовленнєвої діяльності, розширення словникового запасу, розвитку фонематичного слуху, формування правильної звуковимови та граматичної структури мовлення. Логопедичні ігри допомагають зняти психологічний бар'єр, пов'язаний із труднощами у вимові

та комунікації, стимулюють впевненість у власних мовленнєвих можливостях, а також сприяють кращому засвоєнню корекційного матеріалу.

Одним із ключових аспектів ефективного використання ігрових технологій є їхня адаптація до потреб кожної дитини, оскільки ступінь мовленнєвого порушення може варіюватися від помірному до значного. Логопед у своїй практиці поєднує ігрові методи з дидактичними завданнями, поступово ускладнюючи мовний матеріал, щоб дитина могла рухатися від простих звуків і складів до повноцінних речень і зв'язного мовлення [4; 13; 25].

Використання артикуляційних вправ у формі гри допомагає дітям розвивати м'язи мовленнєвого апарату, що є основою правильної вимови. Наприклад, вправи на тренування губ, язика, м'якого піднебіння можуть бути представлені у вигляді казкових сюжетів, де язик перетворюється на змійку, що вигинається, або на метелика, що пурхає. Такі завдання не лише мотивують дитину до виконання вправ, а й допомагають уникнути монотонності та втоми.

Ігри на розвиток фонематичного слуху спрямовані на навчання дитини розрізняти звуки мовлення, визначати їхню правильну артикуляцію та знаходити відповідні слова.

Наприклад, у грі «Впіймай звук» дитина має плескати в долоні, коли чує заданий звук у словах, що допомагає розвивати навички аудіювання та аналізу мовлення.

Мовленнєві ігри спрямовані на збагачення словникового запасу, формування граматичних структур, розвиток зв'язного мовлення. Вони можуть включати складання описових розповідей за картинками, створення казок, використання асоціативних рядів, що стимулює мислення та вміння логічно висловлювати свої думки.

Театралізовані ігри є потужним засобом мовленнєвого розвитку, оскільки дають можливість дітям взаємодіяти між собою, відтворюючи різні ситуації, збагачуючи словниковий запас і вдосконалюючи комунікативні

навички. Виконання ролей у коротких сценках, використання лялькового театру допомагає дітям розкритися, подолати страх перед спілкуванням і навчитися правильно висловлювати свої думки [45; 60].

Логопедичні ігрові технології мають значний вплив на ефективність корекційної роботи, оскільки створюють комфортні умови для навчання, дозволяють зробити мовленнєвий процес цікавим і захопливим, а також допомагають дітям швидше засвоювати нові мовні конструкції. У процесі гри діти не відчують тиску, що дозволяє їм розслабитися та зосередитися на природному спілкуванні [66].

Використання логопедичних ігрових технологій у дошкільній інклюзії передбачає поєднання артикуляційних вправ, мовленнєвих ігор, логоритміки та мнемотехнік у формі цікавих завдань, доступних кожній дитині.

Наприклад, для постановки звуків логопед використовує артикуляційні ігри: «Їжачок і змійка» (висовування язика), «Веселі губки» (усмішка – трубочка), «Годинник» (рухи язиком вліво-вправо). Такі вправи часто подаються у вигляді коротких сюжетів чи персонажів (їжачок, ведмедик), що робить заняття цікавішим. Для розвитку фонематичного слуху використовуються ігри «Що звучить?» (діти вгадують звуки докільця), «Схожі слова» (розрізнення близьких за звучанням слів). Це сприяє тренуванню сприйняття звуків у ненав'язливій формі. Логопедичні ігрові технології включають сюжетно-рольові ігри, що інтегрують мовленнєві завдання у знайомі дітям сценарії: «Ляльковий театр», «Казкова майстерня» чи «Магазин», де діти тренують правильну вимову звуків і побудову речень у діалогах.

Логоритміка використовується для поєднання мовлення і рухів: під музику діти промовляють слова, римівки чи звуки, наприклад, гра «Чарівні нотки», де слова промовляються на різній тональності й ритмі. Для кращого запам'ятовування фраз і послідовностей використовуються мнемотехніки: малюнкові схеми, піктограми, картки з послідовностями дій, що дитина відтворює усно [44; 45; 66].

Усе це органічно вплітається у повсякденну діяльність інклюзивної групи, дозволяючи дітям практикувати правильну вимову не лише на індивідуальних заняттях із логопедом, а й під час спільної гри з однолітками.

Одним із важливих аспектів успішного впровадження логопедичних ігрових технологій є їх систематичне використання. Гра повинна бути невід'ємною частиною не лише логопедичних занять, а й загального освітнього процесу, включаючи спільну діяльність з вихователями та асистентами вихователя. Це забезпечує закріплення мовленнєвих навичок у різних ситуаціях і сприяє швидшому досягненню корекційних цілей.

Таблиця 2.13.

Вплив логопедичних ігрових технологій на мовленнєвий розвиток дітей із ЗНМ

Показники мовленнєвого розвитку	На початку експерименту	Наприкінці експерименту
Правильність вимови звуків	Недостатня	Значно покращена
Розвиток фонематичного слуху	Слабкий	Розвинений
Словниковий запас	Обмежений	Розширений
Впевненість у комунікації	Низька	Висока
Використання складних граматичних конструкцій	Обмежене	Покращене

Таким чином, використання логопедичних ігрових технологій у роботі з дітьми із ЗНМ є важливим компонентом корекційного процесу, що сприяє розвитку всіх аспектів мовлення, включаючи артикуляцію, словниковий запас,

фонематичний слух, граматику та зв'язне мовлення. Гра створює сприятливе емоційне середовище, стимулює мовленнєву активність та дозволяє дитині засвоювати мовні навички у природний спосіб. Запровадження системного ігрового підходу у закладах дошкільної освіти дозволяє значно підвищити ефективність мовленнєвої корекції та сприяє інтеграції дітей із ЗНМ у суспільство.

2.3. Аналіз результатів дослідження

Логопедичні ігрові технології відіграють ключову роль у мовленнєвому розвитку дітей із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ). У рамках цього дослідження аналізується ефективність їхнього використання у закладах дошкільної освіти, оцінюються результати роботи та формуються висновки щодо впливу ігрових методів на різні аспекти мовлення. Дослідження ґрунтується на спостереженнях, оцінюванні динаміки розвитку дітей та аналізі отриманих даних.

Для проведення дослідження було сформовано дві групи дітей із ЗНМ.

Експериментальна група отримувала логопедичні корекційні заняття із застосуванням ігрових технологій, а контрольна – традиційні логопедичні заняття без ігрових методів. Аналіз даних проводився на основі тестування мовленнєвого розвитку до та після експериментального періоду (12 місяців).

Таблиця 2.14.

Розподіл результатів (первинне обстеження, ЕГ)

Показник	В нормі	Частково сформовано	Потребує корекції	Порушено
Артикуляційний апарат	2 (8%)	7 (29%)	7 (29%)	8 (34%)
Фонематична система	4 (17%)	7 (29%)	7 (29%)	6 (25%)
Вимова звуків і слів	12 (50%)	6 (25%)	6 (25%)	0 (0%)
Словник	Достатній: 6 (25%) Середній: 10 (42%)	-	-	-

		Бідний: 8 (33%)			
Граматична будова мовлення		6 (25%)	6 (25%)	6 (25%)	6 (25%)

Аналіз результатів первинного обстеження експериментальної групи засвідчив значні труднощі у мовленнєвому розвитку дітей із загальним недорозвиненням мовлення. Лише незначна частина дітей мала повністю сформовану артикуляційну моторику (8%), тоді як у більшості виявлено порушення або частково сформовані артикуляційні навички (63% загалом). Фонематична система у більшості дітей також не відповідала віковій нормі: повністю сформованою вона була лише у 17% дітей, у решти дітей спостерігалися потреби у корекції або порушення (разом понад 80%).

Вимова звуків і слів у половини дітей відповідала віковій нормі (50%), проте у другій половині були проблеми з правильною артикуляцією окремих звуків та їх автоматизацією. Обсяг словникового запасу переважно коливався від середнього (42%) до бідного (33%), що безпосередньо впливало на формування зв'язного мовлення. Граматична будова мовлення мала рівномірний розподіл: лише 25% дітей будували фрази відповідно до вікових норм, у решти спостерігалися ті чи інші порушення граматичного оформлення мовлення.

Таблиця 2.15

Розподіл результатів (після програми, ЕГ)

Показник	В нормі	Частково сформовано	Потребує корекції	Порушено
Артикуляційний апарат	7 (58%)	5 (42%)	-	-
Фонематична система	7 (58%)	5 (42%)	-	-
Вимова звуків і слів	12 (100%)	-	-	-
Словник	Достатній: 6 (50%) Середній: 6 (50%)	-	-	-

Граматична будова мовлення	В нормі: 12 (100%)	-	-	-
----------------------------	--------------------	---	---	---

Результати підсумкового обстеження експериментальної групи свідчать про помітну позитивну динаміку у розвитку мовлення дітей після впровадження спеціально організованої корекційно-розвиткової програми. Порівняно з первинними даними, кількість дітей зі сформованим артикуляційним апаратом зростає до 58 %, а ще 42 % мають частково сформовані навички без виражених порушень. Значне покращення спостерігається і у розвитку фонематичної системи: 58 % дітей повністю опанували навички фонематичного сприймання, аналізу й синтезу, решта дітей демонструють стабільний рівень часткової сформованості.

Найбільш суттєві зміни зафіксовано у показнику вимови звуків і слів: 100 % дітей експериментальної групи продемонстрували правильну звуковимову, що свідчить про ефективність регулярної артикуляційної гімнастики та мовленнєвих ігор. Словниковий запас теж покращився: половина дітей має достатній рівень, інша половина - середній рівень. Граматична будова мовлення відповідає віковим нормам у всіх дітей групи. Ці результати доводять високу результативність впровадженої корекційної програми та підтверджують її практичну значущість для розвитку мовлення дітей із ЗНМ.

Таблиця 2.16.

Розподіл результатів (після програми, КГ)

Показник	В нормі	Частково сформовано	Потребує корекції	Порушено
Артикуляційний апарат	5 (42%)	7 (58%)	-	-
Фонематична система	5 (42%)	7 (58%)	-	-
Вимова звуків і слів	10 (85%)	-	-	-
Словник	Достатній: 5 (42%)	-	-	-

	Середній: 7 (58%)			
Граматична будова мовлення	В нормі: 10 (80%)	-	-	-

Аналіз результатів контрольної групи після завершення періоду спостереження показує, що без системної та спеціально організованої корекційної підтримки значних покращень у розвитку мовлення не відбулося. У контрольній групі стан артикуляційного апарату та фонематичної системи залишився на рівні часткової сформованості у більшості дітей (58 %) і повної норми - лише у 42 % дітей. Показник вимови звуків і слів формально відповідає нормі у всіх дітей, проте відсутність цілеспрямованої артикуляційної роботи могла призвести до збереження незначних помилок, які не відображені кількісно.

Словниковий запас у контрольній групі залишився переважно середнього рівня (58 %), лише у 42 % дітей досяг достатнього обсягу, що свідчить про природну вікову динаміку без значного впливу спеціальних методик. Граматична будова мовлення також не демонструють якісного стрибка: структура побудови речень та елементарні навички читання й письма у більшості дітей залишилися на базовому рівні. Отже, дані контрольної групи підтверджують важливість цілеспрямованої, системної та комплексної логопедичної підтримки, яка забезпечує високий ефект лише у поєднанні індивідуальної і групової корекційної роботи в умовах інклюзивного дошкільного середовища.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

Результати проведеного дослідження підтверджують, що ефективна організація роботи з дітьми із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) в умовах інклюзивного навчання вимагає комплексного підходу, який включає діяльність команди супроводу, використання спеціальних логопедичних ігрових технологій, тісну співпрацю з батьками та систематичне проведення корекційно-розвиткових занять.

Команда супроводу відіграє ключову роль у забезпеченні мовленнєвого розвитку дитини в умовах інклюзивного навчання. Діяльність логопеда, дефектолога, психолога, вихователя, асистента вихователя та батьків повинна бути взаємопов'язаною, що дозволяє досягти комплексного впливу на мовленнєвий розвиток дитини.

Логопед працює безпосередньо над корекцією мовленнєвих порушень, здійснює постановку звуків, розвиток фонематичного слуху та формування зв'язного мовлення. Дефектолог забезпечує розвиток когнітивних процесів, які є основою для ефективного засвоєння мовлення, тоді як психолог допомагає дитині подолати емоційні труднощі, страх перед спілкуванням та формує впевненість у власних мовленнєвих можливостях.

Вихователь та асистент вихователя здійснюють інтеграцію корекційної роботи в загальний навчальний процес, використовуючи мовленнєві вправи у щоденних заняттях та створюючи умови для активної мовленнєвої взаємодії дітей. Батьки, зі свого боку, є ключовою ланкою у формуванні мовленнєвого середовища дитини вдома, підтримуючи навчання через спеціальні вправи, читання, комунікацію та інтерактивні методи. Аналіз показав, що найбільший ефект досягається у випадках, коли всі учасники команди супроводу взаємодіють систематично, узгоджуючи свої методи та об'єднуючи зусилля задля загального результату.

В інклюзивній групі логопед займається корекційною діяльністю, здійснює індивідуальну та групову роботу, інтегрує спеціальні методи в навчальний процес та працює над закріпленням мовленнєвих навичок. Його робота тісно пов'язана з вихователем, який безпосередньо організовує мовленнєве середовище, створюючи ситуації, що стимулюють дитину до активного мовлення.

Асистент вихователя забезпечує індивідуальний супровід дитини, допомагаючи їй адаптуватися до навчального середовища, використовуючи спрощені інструкції, візуальні підказки та додаткову мовленнєву підтримку.

Окреме значення має співпраця з батьками. Якщо дитина отримує

підтримку лише в закладі освіти, але не має мовленнєвого стимулювання вдома, корекційний процес значно сповільнюється. Використання спеціальних методик у родинному середовищі дозволяє забезпечити постійне тренування мовленнєвих навичок.

Аналіз показав, що сім'ї, які активно співпрацюють із логопедом, дефектологом та психологом, демонструють кращі результати. Діти, чий батьки залучені до навчального процесу, швидше засвоюють нові мовні конструкції, активніше використовують мовлення в комунікації та легше адаптуються до соціального середовища.

Ігрові технології довели свою високу ефективність у процесі корекційної роботи. Використання мовленнєвих ігор сприяє розвитку фонематичного слуху, артикуляційної моторики, розширенню словникового запасу, формуванню граматичних конструкцій та зв'язного мовлення.

Проведений аналіз показав, що діти, які навчалися за ігровими методиками, демонстрували кращі результати у всіх аспектах мовлення, ніж ті, хто працював лише за традиційними методами. Це пояснюється тим, що гра знімає психологічний бар'єр, стимулює мотивацію до навчання та робить процес корекції природним і цікавим для дитини.

Експериментальні дані підтвердили, що системне впровадження корекційно-розвиткових занять дозволяє значно покращити рівень мовленнєвого розвитку дітей із ЗНМ.

Дані дослідження засвідчили, що у дітей, які пройшли курс інтенсивних логопедичних занять із застосуванням ігрових методів, значно покращився фонематичний слух, вимова звуків, словниковий запас та зв'язне мовлення. Також спостерігалось підвищення рівня соціальної адаптації та впевненості у комунікації.

Отримані результати дозволяють зробити висновок, що ефективність мовленнєвого розвитку дітей із ЗНМ в умовах інклюзивного навчання залежить від комплексного підходу, який включає діяльність команди супроводу, використання ігрових логопедичних технологій, співпрацю з

батьками та систематичну корекційну роботу.

Структурована взаємодія логопеда, дефектолога, психолога, вихователя, асистента вихователя та батьків забезпечує оптимальні умови для мовленнєвого розвитку дитини. Найбільш ефективним виявився метод поєднання корекційних занять із постійним застосуванням мовленнєвих ігрових вправ у повсякденному житті.

Таким чином, успішне мовленнєве формування дітей із ЗНМ можливе лише за умови комплексного підходу та залучення всіх учасників освітнього процесу. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вдосконалення ігрових технологій та розширення їх застосування у корекційній педагогіці.

ВИСНОВКИ

Проблема загального недорозвинення мовлення (ЗНМ) у дітей дошкільного віку є однією з найактуальніших у сучасній корекційній педагогіці. В умовах інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти необхідний комплексний, багаторівневий підхід, що забезпечує гармонійний розвиток дитини, сприяє її соціальній адаптації та компенсує мовленнєві порушення.

Аналіз теоретичних засад, сучасних методичних підходів та практичних аспектів роботи з дітьми із ЗНМ у рамках інклюзивного середовища підтвердив важливість системної організації корекційно-розвиткової діяльності, активної взаємодії між фахівцями команди супроводу та сім'єю дитини, а також необхідність використання ефективних методів і технологій для мовленнєвого розвитку.

Мовленнєві порушення, з якими стикаються діти із ЗНМ, охоплюють різні аспекти мовленнєвої діяльності, зокрема фонетико-фонематичну, лексико-граматичну та комунікативну сфери. Це впливає не лише на здатність до словесного вираження думок, а й на когнітивні процеси, соціальну адаптацію та навчальну діяльність загалом. У зв'язку з цим у закладі дошкільної освіти важливо створити умови для формування повноцінного мовленнєвого середовища, яке буде підтримувати дітей у подоланні мовленнєвих труднощів та стимулювати їхню активну мовленнєву діяльність.

Одним із ключових аспектів ефективної роботи є правильно організована діяльність команди супроводу, до складу якої входять логопед, дефектолог, психолог, вихователь, асистент вихователя та батьки. Взаємодія цих спеціалістів є критично важливою, оскільки дозволяє охопити всі сфери розвитку дитини, включаючи мовленнєві, когнітивні, психоемоційні та соціальні аспекти. Логопед здійснює діагностику, розробляє корекційні програми та безпосередньо працює над формуванням звуковимови, словникового запасу, фонематичного слуху та граматичної правильності

мовлення. Дефектолог допомагає розвивати когнітивні функції, що є основою для успішного засвоєння мовлення, а психолог підтримує емоційний стан дитини, допомагає подолати страх перед спілкуванням, формує мотивацію до комунікації та сприяє її соціальній адаптації.

Вихователь та асистент вихователя інтегрують корекційні методики в загальний освітній процес, використовуючи мовленнєві ігри, вправи, комунікативні ситуації та створюючи умови для природного використання мовлення у повсякденному житті.

Співпраця з батьками відіграє не менш важливу роль у мовленнєвому розвитку дітей із ЗНМ, оскільки саме родина створює первинне мовленнєве середовище, в якому формується мовлення дитини. Включення батьків у корекційний процес через просвітницьку роботу, індивідуальні консультації, практичні заняття та домашні завдання дозволяє значно підвищити ефективність мовленнєвого розвитку. Якщо дитина отримує мовленнєву підтримку не лише у закладі освіти, а й у родинному середовищі, корекційний процес проходить швидше та ефективніше.

Важливим аспектом дослідження стало вивчення сучасних логопедичних методик, серед яких особливу ефективність продемонстрували ігрові технології. Використання артикуляційних вправ, ігор на розвиток фонематичного слуху, театралізованих методик, інтерактивних мовленнєвих завдань сприяє природному та ненав'язливому розвитку мовлення у дітей.

Гра є провідним видом діяльності у дошкільному віці, тому її інтеграція у логопедичну роботу дозволяє значно підвищити зацікавленість дітей у мовленнєвій активності, зняти психологічні бар'єри та сприяти засвоєнню нових мовленнєвих конструкцій.

У ході проведеного експериментального дослідження було доведено, що системне використання логопедичних ігрових технологій у поєднанні з комплексним підходом команди супроводу сприяє суттєвому покращенню всіх компонентів мовлення у дітей із ЗНМ. Аналіз результатів показав, що після 12 місяців корекційно-розвиткової роботи діти демонстрували значне

покращення у вимові складних звуків, розширенні словникового запасу, формуванні зв'язного мовлення, підвищенні рівня фонематичного сприймання та впевненості у комунікації.

Отримані результати підтвердили, що найбільш ефективним підходом до роботи з дітьми із ЗНМ є створення індивідуалізованого навчального середовища, в якому кожна дитина отримує необхідний рівень підтримки. Використання диференційованого підходу, врахування індивідуальних особливостей кожної дитини, поступове ускладнення мовленнєвих завдань та інтеграція корекційних методів у всі сфери життєдіяльності забезпечують успішність навчання та соціалізації.

Таким чином, результати проведеного дослідження підтверджують, що ефективна організація роботи з дітьми із ЗНМ у закладах дошкільної освіти в умовах інклюзивного навчання можлива лише за умови комплексного підходу, тісної співпраці між фахівцями команди супроводу та родиною дитини, а також впровадження сучасних логопедичних технологій, що сприяють природному засвоєнню мовлення.

Корекційно-розвиткова робота повинна бути системною, різнобічною та інтегрованою в усі сфери життєдіяльності дитини, що дозволить їй не лише подолати мовленнєві труднощі, а й набути впевненості у власних силах, що є запорукою її успішної соціалізації та навчання у майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Базима, Н. В. Розвиток мовлення дітей з аутизмом. Харків : Ранок, ВГ Кенгуру. 2018. 114 с
2. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
3. Баранець І. В., Пахомова Н. Г. Особливості комунікативних вмінь у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення. *Науковий часопис. Корекційна педагогіка*. 2020. Вип. 39. С. 19-24.
4. Береженна Л., Шикирінська О. Розвиток комунікативних умінь дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ігрової діяльності / Зб. матеріалів науково-практичного симпозиуму «Орликіана-2021: проблеми та перспективи сучасної освіти»: Миколаїв, 13 жовтня 2021 р. С. 140-143. е-видання
5. Брушневська І.М., Рібцун Ю.В. Комунікативний компонент мовленнєвої діяльності у дітей: діагностичний комплекс: навч. -метод. посіб. Для роботи з дітьми із порушеннями мовлення.-Запоріжжя : ТОВ «ЛПІС» ЛТД. 2020.-144 с.
6. Богуш А. М., Луцан Н. І. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників : мовленнєві ігри, ситуації, вправи. 2 -ге вид, доп.: навчальний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2012. 304 с.
7. Гаврилова Н.С. Порушення фонетичного боку мовлення у дітей: монографія. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друк-Сервіс», 2021. 200 с.
8. Голуб Н. М. Особливості організації корекційно-розвивальної роботи з молодшими школярами із загальним недорозвиненням мовлення, затримкою психічного розвитку в умовах інклюзивного навчання. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць, 2019, вип. 15, с. 56–66.
9. Гончаренко А. М. Розвиток мовленнєвої компетентності старших

дошкільників: Навч.-метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошк. Віку «Я у світі». Київ: Світич, 2009. 160 с.

10. Дакарська декларація «Освіта для всіх»: Міжнародний документ від 2000 року. URL: <https://halifaxinitiative.org/content/dakar-declaration-11-17-december-2000> (дата звернення: 15.02.2025).

11. Дмитрієнко І. Г., Федорович Л. О. Карта логопедичного супроводу дитини дошкільного віку з порушеннями мовлення: методичні рекомендації для практичної роботи. Полтава, 2015. 36 с.

12. Жуковська В. В. Корекційно-розвиткова програма для дитини з ООП «Нейробум». URL: <https://naurok.com.ua/korekciiyno-rozviaalna-programa-dlya-ditini-z-ooop-neyrobum-383432.html> (дата звернення: 05.01.2025).

13. Завязун Т. В. Проблема розвитку структурних компонентів мовлення старших дошкільників у грі: сучасні підходи дослідження. *Актуальні проблеми психології*: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Харків: КЦ ФОР Іванової М.А., 2019. Т. IV. Психологія розвитку дошкільника. Випуск 15. С. 50-62.

14. Заплатна С. М. Особливості логопедичної роботи з формування складової структури слів у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Актуальні проблеми сучасної логопедії: Матеріали конференції*. Київ : РВЦ КПДЮ, 2007. С. 38-45. (Серія «Столична освіта»).

15. Засекіна Л. В., Засекін С. В. Психолінгвістичне дослідження мовлення дітей дошкільного віку. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету*. 2017. Вип. 25. С. 85–94.

16. Іванова Н. П. Технології мовленнєвого розвитку. навч. посіб. Львів. ЛНУ, 2019. 180 с.

17. Кляп М. І. Окремі аспекти мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. *Scientific Journal «Virtus»*, Issue №20, Part I, January, 2018. P. 132-135

18. Кляп, М. І. Основні засади корекції лексико-граматичної складової мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням

мовлення III рівня в умовах ДНЗ. Сучасні проблеми логопедії та реабілітації: матеріали VII Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції, 2018, с. 83–86.

19. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Інклюзія: покроково для педагогів: навчально-методичний посібник (Серія «Інклюзивна освіта»). Київ, 2023. 232 с.

20. Король А. В. Мовленнєва картка з картинками: логопедичне обстеження рівня мовленнєвого розвитку дитини. Тернопіль: Мандрівець, 2017

21. Корсун, В. А., Денисяк, О. М., Базима, Н. В. Корекція мовленнєвих порушень у дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення засобами логоритміки. *Логопедія*, 2017, № 10. С.13-19.

22. Кравцова І., Стахова Л. Програма «Корекційно-розвиткова робота з дітьми із загальним та фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення». Тернопіль : Мандрівець, 2019. 80 с.

23. Кравченко, О. В. Використання інтерактивних методів у корекційно-розвитковій роботі з дітьми із ЗНМ. *Інноваційна педагогіка*, 2020, вип. 21, с. 123–127.

24. Крутій К. Л. Формування корекційного правильного мовлення в дітей дошкільного віку. Запоріжжя: ТОВ «ЛПІС» ЛПД, 2004. 390 с.

25. Крутій К. Л., Деснова І. С., Замелюк М. І. Дефініція «гра як провідний тип діяльності дошкільника»: аналіз підходів. *Академічні студії. серія «педагогіка»*. 2022. Т. 2, № 4. С. 84–91.

26. Kruty, K., Koval, L., Vazhenina, O., Desnova, I., Zahnitko, A., & Popovska, O. (2022). Formation of Mastering Morphology Mechanisms and Word Formation in Children: Neuroscientific Research. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 13(4), 280-291. <https://doi.org/10.18662/brain/13.4/388>

27. Кузнєцова, К. С. Розвиток комунікативних навичок у дітей із ЗНМ в умовах інклюзивного навчання. *Науковий вісник Мелітопольського*

державного педагогічного університету, 2019, вип. 2, с. 98–102.

28. Куриленко Т. Ю., Зелінська-Любченко К. О. Дослідження стану мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення III рівня. *Логопедія: теорія та практика*. 2021. № 2 (14). С. 72–81.
29. Лисенко І. В. Технології навчання дітей з особливими потребами. Монографія. Київ. Знання, 2019. 250 с.
30. Ліщишина О. П., Харук О. В. Кінезіологія як засіб розвитку мовлення дітей дошкільного віку. *Збірник наукових праць*. 2022. Вип. 15. С. 56–64.
31. Лорман Т. Сім стовпів інклюзивної освіти / Т. Лорман // *Дефектологія*. – 2010. – № 3.
32. Марченко І. С., Пузир Т. Ю. Активізація мовленнєвого спілкування дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Логопедія: сучасні підходи та інновації*. 2021. № 2. С. 45–53.
33. Марченко І. С., Швалюк Т. М. Особливості складних синтаксичних конструкцій у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія. Зб. наукових праць*. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. № 11. С. 127-132.
34. Мілевська О. П. Семантична домінанта сприймання слова у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2020. Вип. 10. С. 72–81.
35. Молошна І. А., Ласточкіна О. В. Особливості розвитку лексико-граматичної сторони мовлення із загальним недорозвитком мовлення. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації: матеріали V Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (5 квітня 2016 року, м. Суми)*. Суми : ФОП Цьома С. П., 2016. С. 119–123.
36. Мураховська, І. В. Корекційна робота з формування зв'язного мовлення у дітей із загальним недорозвиненням мовлення III рівня. *Актуальні питання корекційної та інклюзивної освіти: збірник наукових праць*, 2020, с. 243–247.

37. Нагорна О. Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами: навчально-методичний посібник. Рівне, 2016. 141 с.
38. Онищенко Л. В. Використання логопедичних технологій у корекційно-розвитковій роботі з дітьми із загальним недорозвиненням мовлення. *Логопедія та спеціальна освіта*, 2021, № 3, с. 45–51.
39. Остапенко Т. М. Формування фонематичного слуху у дітей із ЗНМ в умовах дошкільного навчального закладу. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2019, № 7, с. 110–115.
40. Павленко, О. І. Підходи до використання арт-терапії у роботі з дітьми із порушеннями мовлення. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*, 2018, т. 2, с. 76–82.
41. Петренко, В. Ю. Логоритмічні заняття як метод розвитку мовлення у дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*, 2022, вип. 14, с. 91–97.
42. Піроженко Т. О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. Тернопіль: Мандрівець. 2010. 176 с.
43. Поліщук Т. С. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку: сучасні підходи. *Освіта та педагогічна наука*. 2020. № 4 (37). С. 45–53.
44. Поповська О.А. Використання музичних ігор в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами Інновації в дошкільній освіті: теорія, перспективи, шляхи запровадження у практику: збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції, 28 березня 2024 року / за заг. ред. Ю.О.Демидова. Маріуполь: МДУ, 2024. С. 81-85.
45. Поповська О.А. Підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти до використання логоритміки в корекційно-педагогічній роботі з дітьми з особливими потребами. Інноваційно-технологічні засади підготовки фахівців до роботи в інклюзивному середовищі закладу дошкільної освіти: монографія [Електронне видання] / за заг. ред. Демидової Ю.Л. та ін.; за наук. ред. К.Л.

Крутий, О.А. Фунтікової. – Київ: Маріупольський державний університет, 2025, С. 236-274.

46. Постанова Кабінету міністрів України від 26 серпня 2025 р. № 1036 «Про внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1036-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення 01.10.2025).

47. Порошенко М.А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. Київ: ТОВ «Агенство «Україна», 2019. 300 с.

48. Рібцун Ю. В. Корекційне навчання з розвитку мовлення молодших дошкільників із ЗНМ: програмно-методичний комплекс Київ: Освіта України, 2011. 292 с.

49. Савченко, О. В. Використання сенсорної інтеграції у корекційно-розвитковій роботі з дітьми із загальним недорозвиненням мовлення. *Інновації в корекційній освіті*, 2020, № 5, с. 37–43.

50. Саламанкська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у сфері освіти осіб із особливими потребами (7–10 червня 1994 р.) http://www.notabene.ru/down_syndrome/ (дата звернення 01.10.2025).

51. Сидоренко М. А. Індивідуалізація корекційної роботи з дітьми із ЗНМ у межах інклюзивного навчання. *Науковий вісник Херсонського державного університету*, 2018, вип. 4, с. 143–149.

52. Смирнова, Л. П. Лінгвістичні основи корекційної роботи з дошкільниками із загальним недорозвиненням мовлення. *Філологічні науки*, 2021, № 1, с. 88–94.

53. Соботович Є. Ф. Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. *Теорія і практика сучасної логопедії: збірник наукових праць*: Вип. 1. Київ: Актуальна освіта, 2004. С. 7-35.

54. Соколова, Т. Ю. Використання ігрових методик у розвитку мовлення дошкільників із порушеннями мовлення. *Дошкільна освіта: досвід, проблеми, перспективи*, 2019, № 7, с. 120–127.

55. Стеценко, І. Л. Інноваційні технології у логопедичній роботі з дітьми із ЗНМ. *Освіта та наука у XXI столітті: виклики та перспективи розвитку*, 2023, т. 2, с. 145–152.
56. Трофименко Л.І. Корекційна робота з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення / Навчально-методичний посібник. Київ, 2016. 157 с.
57. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ: Програмно-методичний комплекс. 2013. 108 с.
58. Трофименко Л.І. Шляхи подолання загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку: монографія / Л.І. Трофименко. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 104 с. <https://lib.iitta.gov.ua/9760/>
59. Універсальний дизайн в освіті: посібн./ Під ред. Софій Н.З. Київ: ТОВ №Видавничий дім «Плеяди», 2015. 74 с.
60. Юрова, Т. І. Використання театралізованих ігор у корекційно-розвитковій роботі з дітьми із ЗНМ. *Актуальні питання педагогіки та психології*, 2018, № 2, с. 77–83
61. Ягуба, С. В. Специфіка логопедичної корекції у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Корекційна педагогіка і логопедія*, 2023, № 1, с. 135–142.
62. Яремчук О. Я., Кравченко К. Л. Загальне недорозвинення мовлення у дітей дошкільного віку: особливості та корекція. *Актуальні проблеми розвитку педагогічної освіти: інновації та традиції*. Вінниця, 2023. С. 56–60.
63. Ярошук Г. І. Комплексний підхід до корекційно-розвиткової роботи з дітьми із порушеннями мовлення. *Сучасна спеціальна освіта*, 2019, № 6, с. 113–120.
64. Яценко О. В. Методологічні аспекти формування мовлення дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Дошкільна педагогіка*, 2020, № 4, с. 53-59.
65. Яцюк Н. І. Використання логопедичних вправ у роботі з

дошкільниками з порушеннями мовлення. *Корекційна освіта та інклюзія*, 2021, № 9, с. 101–107.

66. Яценко В. О. Логоритміка як засіб розвитку мовлення у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Наукові дослідження в корекційній освіті*, 2022, № 3, с. 89–96.

ДОДАТКИ

Додаток А

L O G O
C L U B^{TM}

АЛЬОНА КОРОЛЬ

ДИДАКТИЧНИЙ МАТЕРІАЛ
ІЗ ЛОГОПЕДИЧНОГО ОБСТЕЖЕННЯ
МОВЛЕННЕВОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ

МОВЛЕННЄВА КАРТКА
З КАРТИНКАМИ

РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ   ДОСТУПНІСТЬ   ПРОФЕСІОНАЛІЗМ   ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПІДХІД

МАНДРИВЕЦЬ

Додаток Б

МЕТОДИКА ОБСТЕЖЕННЯ ЗВУКОВИМОВИ

Покажіть дитині картинки і попросіть їх назвати. Звуки у словах знаходяться в різних позиціях: на початку, в середині і в кінці слова. Потім попросіть дитину придумати коротку фразу з цим словом. Якщо їй важко – допоможіть, придумайте фразу разом.

У полі “+ \ - “ вкажіть чи правильно дитина вимовляє звук. У полі “Примітка” вкажіть характер дефектної вимови звуку: пропуск (молоко - мооко), заміна (шапка - сапка), має кілька заміників (риба - йиба, либа), міжзубна вимовима, пом’якшення (санки - сянки).

Якщо звук звучить неточно, а характер дефекту визначити не можете, також вкажіть про це у примітках. + \

- Примітка

А ананас мак акула

О око сом вікно

У удав вуха Балу

Продовження Додатку Б

ОБСТЕЖЕННЯ фонематичних процесів

➤ 4 роки

- Піднеси руку, коли почуєш звук:

[а]: о-а-а-е-у-а _____ [о]: е-и-о-о-у-о _____ [у]: у-у-а-у-е-у _____

[б]: м-б-т-б-б-п _____ [м]: п-с-д-м-т-м _____ [т]: б-м-т-с-т-м _____

- Чи є звук [у] в словах?

ЗИМА _____ ДУБ _____ СІК _____ ШУБА _____ СУП _____

- Чи є звук [с] у словах?

САНИ _____ МИЛО _____ СЕЛО _____ ШАПКА _____ МИСКА _____

➤ 5 років

- Повтори послідовність складів:

па-по-пу-па _____ ба-па-па-ба _____ та-та-да-да _____

зе-зи-зо-за _____ за-за-жа-жа _____ са-ша-са-ша _____

- Назви перший звук у слові:

АНЯ _____ ОЛЯ _____ ЗОЯ _____ КАТЯ _____ НІНА _____ СОФІЯ _____

- Піднеси руку, коли почуєш неправильно вимовлене слово:

лопата–лотата _____ жук–зук _____ риба–либа _____

кавина–калина _____ шуба–суба _____ лучка–ручка _____

➤ 6 років

- Назви послідовно всі звуки у слові:

МАК _____ КІТ _____ СОВА _____ КАША _____

- Скільки звуків у слові?

КИТ _____ САЛО _____ ХАЛАТ _____ СОБАКА _____

- Назви перший і останній звук у слові:

СУП _____ ЗИМА _____ ДУША _____ САЛАТ _____

- Скільки складів у слові?

САД _____ ОКО _____ ЛІТО _____ МОЛОКО _____

Висновки. _____

_____

_____

ОБСТЕЖЕННЯ фонематичних процесів

Диференціація слів-паронімів

• Покажи на картинках, а потім назви ці слова:

мишка–миска
Марина–малина
трава–дрова
качка–каска

коза–коса
зуб–суп
шапка–жабка
рак–лак

➤ 4 роки _____

➤ 5 років _____

➤ 6 років _____

Висновки. _____

_____

Корекційно-розвиткова програма для дітей із загальним недорозвиненням мовлення в умовах інклюзивного навчання № 1

Мовленнєвий розвиток є основним чинником, що впливає на когнітивний, емоційний та соціальний розвиток дитини. Діти із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) потребують спеціально розроблених методик, які сприятимуть розвитку мовленнєвих навичок та формуванню комунікативної компетентності. Запропонована програма орієнтована на корекцію мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку в умовах інклюзивного навчання.

Мета програми - формування мовленнєвих навичок та розвиток комунікативної компетентності дітей із ЗНМ шляхом інтеграції корекційних методів у освітньо-виховний процес.

Завдання програми

1. Розвиток активного і пасивного словника.
2. Формування навичок правильної звуковимови.
3. Стимулювання зв'язного мовлення.
4. Поліпшення фонематичного слуху.
5. Формування навичок комунікації та соціальної взаємодії.
6. Підтримка емоційної стійкості через мовленнєву активність.

Програма включає систему занять, інтерактивних ігор та вправ, що спрямовані на розвиток мовлення та соціальних навичок.

1. Артикуляційна гімнастика

Щоденні заняття з артикуляційної гімнастики допомагають зміцнити м'язи артикуляційного апарату, покращують рухливість язика, губ та щелепи. Вправи виконуються у формі гри, наприклад:

- "Їжачок і змійка" – діти вчаться висовувати язик і втягувати його назад.
- "Веселі губки" – чергування усмішки та губного овалу.
- "Годинник" – рух язиком з боку в бік.

2. Розвиток фонематичного слуху

Важливим компонентом мовленнєвого розвитку є здатність розрізняти звуки. Для цього застосовуються такі ігрові методи:

- "Що звучить?" – діти слухають звуки навколишнього середовища і визначають їхнє джерело.
- "Вгадай слово" – вихователь вимовляє слово пошепки, а дитина має відгадати його.
- "Схожі слова" – гра на розрізнення близьких за звучанням слів (наприклад, "мак" – "бак").

3. Формування зв'язного мовлення

Розвиток зв'язного мовлення здійснюється через сюжетно-рольові ігри, театралізовані вистави, складання казок та оповідань. Приклади занять:

- "Казкова майстерня" – діти разом створюють казку, добирають до неї персонажів.
- "Ляльковий театр" – за допомогою іграшок розігруються діалоги.
- "Чарівний мішечок" – дитина дістає предмет і придумує про нього історію.

4. Ігри для розширення словникового запасу

- "Що змінилося?" – дитина запам'ятовує набір предметів, потім їх розглядає і помічає, що зникло.
- "Словесні асоціації" – вихователь називає слово, а діти підбирають до нього асоціативні поняття.
- "Вгадай за описом" – вихователь описує предмет, а дитина має його назвати.

5. Соціалізація та комунікація

Щоб діти могли вільно спілкуватися та взаємодіяти, проводяться:

- "Дружні кола" – колективні вправи, які сприяють розвитку емоційного інтелекту.
- "Спільні творчі проекти" – групові завдання, які вчать дітей співпрацювати.

- "Взаємне навчання" – метод, коли діти вчать один одного.

Очікувані результати

У результаті проходження програми у дітей спостерігатиметься покращення мовленнєвих навичок, зросте словниковий запас, з'явиться впевненість у спілкуванні. Вони навчатимуться краще розпізнавати та артикулювати звуки, будувати прості та складні речення, зможуть активно взаємодіяти з однолітками та дорослими.

Запропонована програма є ефективною в умовах інклюзивного навчання, оскільки поєднує корекційні вправи з інтерактивними формами роботи, забезпечує гармонійний розвиток мовлення та соціальної взаємодії дітей із загальним недорозвиненням мовлення. Регулярне застосування програми сприятиме значному покращенню мовленнєвої компетентності та соціалізації дошкільнят.

Корекційно-розвиткова програма для дітей із загальним недорозвиненням мовлення в умовах інклюзивного навчання № 2

Розвиток мовлення є важливим чинником загального психічного та особистісного розвитку дитини. Діти із загальним недорозвиненням мовлення потребують спеціально організованої допомоги, спрямованої на корекцію мовленнєвих порушень, стимуляцію когнітивних процесів і формування комунікативних навичок. Запропонована програма спрямована на гармонійний розвиток мовлення дітей через цікаві заняття та ігрові методики, що враховують індивідуальні потреби кожної дитини.

Програма включає комплекс заходів, які органічно поєднують мовленнєву, сенсорну, когнітивну та соціальну складові. Її особливістю є використання інтегрованих методів навчання, що дозволяють дітям легко та невимушено засвоювати мовний матеріал у звичних життєвих ситуаціях.

1. Формування активного словника та розвиток зв'язного мовлення

Заняття передбачають використання казкотерапії, театралізованих ігор, інсценізацій, які допомагають дітям природно розширювати словниковий запас та освоювати різні мовленнєві конструкції. Наприклад, проводяться заняття у вигляді мовних експедицій, де діти разом із педагогом «подорожують» уявними світами, шукаючи нові слова та вирази.

2. Артикуляційна гімнастика та розвиток дрібної моторики

Для покращення вимови застосовуються спеціальні вправи на укріплення артикуляційного апарату, що подаються у формі веселих ігор, як-от «Мовленнєві тваринки» (імітація звуків різних тварин) або «Чарівне дзеркало» (виконання артикуляційних вправ перед дзеркалом з елементами гри). Дрібна моторика стимулюється за допомогою малювання пальчиками, ліплення з пластиліну, конструювання з дрібних деталей.

3. Розвиток комунікативних навичок у соціальному середовищі

У програмі передбачені ситуаційні ігри та театралізовані заняття, що сприяють навчанню дітей взаємодії з ровесниками, формуванню соціальних навичок, зокрема через рольові ігри, як-от «Магазин» (навчання діалоговому мовленню), «Лікарня» (формування вміння задавати питання та відповідати).

4. Використання музичних та ритмічних вправ для стимуляції мовленнєвого розвитку

Музикотерапія та ритмічні вправи допомагають дітям краще відчувати мовленнєву мелодику та інтонацію. Наприклад, під час гри «Чарівні нотки» діти промовляють слова на різних тональностях, що сприяє розвитку інтонаційної виразності.

5. Сенсорно-образне сприйняття як основа мовленнєвого розвитку

Використання мультимодального підходу дає змогу дітям краще розуміти значення слів через тактильні, зорові та слухові образи. Наприклад, на занятті «Скарби природи» діти досліджують різні природні матеріали (пісок, камінчики, листя) та описують їхні властивості.

6. Інтерактивні технології в корекційній роботі

Застосування мультимедійних ресурсів, інтерактивних дошок та навчальних додатків сприяє зацікавленню дітей та кращому засвоєнню матеріалу. Наприклад, у грі «Віртуальний зоопарк» діти слухають звуки тварин, вгадують їх і розповідають про них

Реалізація запропонованої програми дозволяє дітям із загальним недорозвиненням мовлення не лише розвинути мовленнєві навички, а й отримати позитивний досвід комунікації, соціальної взаємодії та сенсорного сприйняття світу. Завдяки інтегрованому підходу, що поєднує мовленнєві, моторні, музичні та когнітивні вправи, діти зможуть впевненіше взаємодіяти з оточенням та долати мовленнєві труднощі в комфортному, інклюзивному середовищі.

